

TÜRK ANAYASA TARİHİNDE 1961 ANAYASASI'NIN YERİ VE ÖNEMİ

Bilal TUNÇ*

ÖZET

Türkiye, hukuki açıdan 1876 yılından beri anayasalarla yönetilmektedir. Türkiye'de ilk anayasa olan 1876 Kanun-i Esasi'sinden beri 1921, 1924, 1961 ve 1982 olmak üzere toplamda beş farklı anayasa kullanılmıştır. Türkiye'nin demokrasi tarihi açısından çok önemli bir durum arz eden anayasalar, modernleşme açısından da son derece önemlidir. Bu çerçevede, Türkiye'nin dördüncü anayasası olan 1961 Anayasası, başta hak ve özgürlükler olmak üzere birçok açıdan 1876, 1921 ve 1924 Anayasalarından daha ayrıntılı bir biçimde oluşturulmuştur. Ayrıca kendinden önceki anayasalardan farklı olarak 1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi neticesi hazırlanmıştır. Bu da, bahsi geçen anayasaya farklı bir nitelik vermiştir. "Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi" adlı çalışmanın hazırlanmasındaki temel amaç, 1961'de neden yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğunu, bu anayasasının diğerlerinden ne gibi farklılıklar taşıdığını ve ne gibi yenilikleri getirdiğini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma, arşiv belgelerinden, ulusal gazetelerden ve telif eserlerden istifade edilerek oluşturulmuştur. Son olarak bu makale, nitel bir çalışma olup; makalede doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, 1961 Anayasası, Yasama, Yürütme, Yargı.

PLACE AND IMPORTANCE OF THE 1961 CONSTITUTION IN THE HISTORY OF TURKISH CONSTITUTION

ABSTRACT

Turkey has been governed legally by constitutions since 1876. Five different constitutions have been used in the history of Turkish law. These are the constitutions of 1876, 1921, 1924, 1961 and 1982, respectively. These Constitutions, which are very important for turkey's history of democracy, are also very important in terms of modernization. In this context, turkey's fourth Constitution, the 1961 Constitution, was prepared in more detail than the 1876, 1921 and 1924 Constitutions in many respects, especially rights and freedoms. In addition, unlike his predecessor, the 1961 Constitution was prepared as a result of the Military Coup of May 27, 1960. This, gave a different quality to the aforementioned Constitution. The main purpose of this essay is to reveal why a new Constitution was needed in 1961, what differences this Constitution had from others and what kind of innovations it brought. This study was prepared by benefiting from archive documents, national newspapers and copyrights. Finally, this article is a qualitative study; It was prepared using the document analysis technique.

Keywords: Constitution, 1961 Constitution, Legislation, Executive, Judiciary.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 30.08.2020; Yayına Kabul Tarihi: 15.09.2020

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, AĞRI;

ORCID: 0000-0001-5361-8494, E-posta: btunc@agri.edu.tr

Giriş

Anayasa, bir Devletin hukuki yapısının esasını oluşturan, millet adına yetkili olan kurumların, yetkilerini, hudutlarını birbirleriyle olan münasebetlerini belirleyen temel hak ve hürriyetleri düzenleyen temel yazılı kaynaklardır. Anayasa koyucu irade; ülkenin siyasi yönetiminde çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan olayların meydana getirdiği, ortaya çıkış yolu, hukuki yapı dışında bulunan asli kurucu iktidar iradesidir. Asli kurucu iktidarın önceki Anayasalara bağlı olmaksızın yarattığı yeni Anayasa; temel düzen normu haline gelir. Yasama, yürütme ve yargı organlarının asli kurucu iktidarın yarattığı hukuksal otorite sınırları içinde hareket etmeleri, işlemlerinin geçerlik kazanmasının ön koşuludur (Araslı 2015: 14).

Yukarıda belirtildiği üzere devleti temel alan alışılmış anayasa hukukundan ayrı bir biçimde Anayasa; uygulandığı yerlerdeki temel düşünceyi yansıtan, siyasi güçlere meşruluk veren ve ülke yönetiminde olan iktidarı düzenleyen üstün kaideler bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. Anayasaların dayandığı temel felsefeyi ve düşünce ilkelerini ortaya çıkaran, temel fikir ve ilkelerin yer aldığı bölümler ise başlangıç kısımlarıdır (Uran 2016: 223). Sonraki bölümlerde ise anayasaların ele aldığı konular ayrıntılı bir biçimde ortaya çıkarılmaktadır.

Türkiye, 1876 yılından beri Anayasalarla yönetilmektedir. Türkler tarafından kurulan devletler, hukuka ayrı bir önem önem vermişlerdir. Yani Türk tarihinde hukuk son derece önemlidir (Akgündüz 1986: 60). Ancak anayasa açısından bakıldığında, Türkiye’de 1876’dan itibaren uygulanan anayasa hukuku tarihi çok eskiye götürülemez. Bunun sebebi ise, Türkiye’deki anayasal hareketlerin temelinde devlet gücünün sınırlandırılması ve temel hak ve hürriyetlerin korunması düşüncesinin olmasıdır. Bu bağlamda, Osmanlıların son dönemlerinden itibaren başlatılan anayasal hareketlerden ilki olan 1808 tarihli Sened-i İttifak’tan daha eski tarihlere gidilemez. Bu durumda Türkiye’de anayasaların tarihsel gelişim açısından 1808 tarihi temel alınmalıdır (Gözler 2000: 2). II. Mahmut döneminde Ayanlarla yapılan Sened-i İttifak, söz konusu anayasa hazırlık çalışmaları bağlamında değerlendirilmelidir (Erdoğan 2012: 24). Sened-i İttifak bir kanun ya da anayasa değildir. Sened-i İttifak’ın ne olduğuna gelince, iki taraflı bir belge, bir misak ya da sözleşme olarak görülebilir. Bu nitelendirme, bazı yazarlar tarafından Magna Carta’ya da benzetilmektedir. Esasında Sened-i İttifak’a misak ya da sözleşme demek hukuki açıdan en uygun terimdir (Tanör 2016: 54). Bu bağlamda, Sened-i İttifak hem maddeleri hem de verdiği teminatlarıyla karşılıklı ve iki taraflılık gibi özellikleri taşıdığından bir sözleşme özelliği taşımaktadır.

Türkiye’de demokrasi hareketleriyle anayasal gelişmeler ve modernleşme tarihi birlikte ele alınmalıdır (Çimen vd. 2019: 128-129). Zira Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde başlayan bu gelişmeler günümüze kadar devam ederek gelmiştir. Bu kapsamda, Sened-i İttifak (1808), 1839 tarihli Tanzimat- Hayriye (Tanzimat Fermanı), Islahat Fermanı (1856) ve Kanun-i Esasi’nin (1876) ilanı, anayasal gelişmeler oldukları kadar aynı zamanda demokrasi ve modernleşme alanındaki ilerlemelerdir. Söz konusu belgelerin hazırlanmasındaki temel amaç, devletin dağılmasını ve bölünmesini engellemek olmuştur.

Bilindiği üzere 1961 Anayasası’ndan önce 1876 Kanun-i Esasi, 1921 ve 1924 Teşkilat-ı Esasileri vardır. Bunlardan birincisi Osmanlı İmparatorluğu döneminde, diğer ikisi ise yeni Türk devleti tarafından kabul edilmiştir. 1961 Anayasası’nın tam anlamıyla anlaşılması için söz konusu anayasaların incelenmesi gerekmektedir. Böylece Türkiye’de

1961 Anayasası'na giden sürecin nasıl olduğu da ana hatlarıyla ortaya çıkarılmış olacaktır. Bu çalışmayla Türk anayasa tarihi konularında çalışanlara bir katkı sağlanmış olunacaktır.

1. 1961 Anayasası'ndan Önceki Anayasalar ve Genel Özellikleri

Türk hukuk tarihinde 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 olmak üzere toplamda beş adet anayasa bulunmaktadır. Bu makalenin konusu olan 1961 anayasasına kadar ise birbirinden farklı üç anayasa bulunmaktadır. Bunlar da tarihsel sürece göre 1876, 1921 ve 1924 anayasalarıdır. Birinci bölümde söz konusu üç anayasa hakkında kısaca bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen anayasalardan sonra neden yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğu konusuna ikinci bölümde değinilecektir.

1.1. 1876 Kanun-i Esasi

1876 tarihinde Birinci Meşrutiyet'in ilânı ve bununla birlikte 20 Mart 1877'de ilk parlamento olan Meclis-i Mebusan'ın açılması, 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve dünyadaki anayasal gelişmeler açısından ciddi ve önemli gelişmeler olarak tanımlanmıştır (Özkaya 1987: 397). Bu bağlamda, Türkiye'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'nin hazırlanması ve yürürlüğe konulması, Türkiye'de demokrasinin gelişmesi ve modernleşme açısından önemli bir durum arz etmektedir şeklinde analiz edilebilir.

İlk anayasa olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi, diğer anayasaların ortaya çıkmasında önemli bir rolü olmuştur (Çavdar 2013: 33). Bu bağlamda, iç faktörlerin en önemlilerinden birisi durumunda olan 1865 yılında Sultan Abdülaziz döneminde muhalif bir grup olarak ortaya çıkan Osmanlı Hürriyet Cemiyetini kuran Genç Osmanlılardır (Lewis 1993: 177). Bu cemiyetin başta gelen üyelerinden Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa gibi isimler, padişah ve idarecilerin keyfi ve adil olmayan yönetimlerine karşı meşrutiyeti savunmuşlardır. Genç Osmanlıların ya da Jön Türklerin bunu savunmalarındaki amaçları, padişah ve idarecilerin keyfi ve adil olmayan yönetimlerine karşı aydın sınıflar ve reaya için yeni bir sistemi teminat oluşturmak olmuştur. Böylece ülke yönetiminde birtakım yenilik ve düzenlemeler yaparak devletin yıkılması önlenmiş olunacaktı (Akşin 1997: 39-44). Bu çerçevede Jön Türkler, padişahın meclis karşısında mesuliyeti bulunan meşrutî bir yönetime geçmeyi istemişlerdir. Bu da 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilanı ile yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Yeni dönem de, Birinci Meşrutiyet'tir. Birinci Meşrutiyet'ten sonra ikinci defa Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinde bu durum, önemli bir sebep olmuştur (Yamaç 2014: 57).

Anayasayı hazırlamakla görevli heyet, II. Abdülhamit tarafından üyeleri belirlenen Cemiyet-i Mahsusa adında bir kurulun öncülüğünde Belçika Anayasası (1831) ile ondan esinlenerek hazırlanmış olan Prusya Anayasası (1850) örnek alınarak incelenmiş ve hazırlanan rapor padişaha sunulmuştur (Çalen 2012: 130). Söz konusu kurulun başkanlığını yürüten kişi Server Paşa'dır. Bu kurulda iki üst düzey asker, on altı üst düzey yönetici ve ulema sınıfından on kişi yer bulunmuştur. Ayrıca on altı kişiden oluşan bürokratlardan üçü gayrimüslimdir. Tasarı Mithat Paşa'nın başkanlığındaki Heyet-i Vükela'nın onayından geçmiştir. Daha sonra da padişahın onaylamasıyla anayasa yürürlüğe girmiştir. Bilindiği üzere adı geçen kanun, Mebusan Meclisi tarafından hazırlanmamıştır. Zira Kanun-i Esasi'nin kabulü edilmesi için parlamentonun onayıyla halkoylamasına da gidilmemiştir. Söz konusu anayasa, hukuki olarak padişahın tek taraflı iradesinden doğmuştur. Bu çerçevede, Kanun-i Esasi hukukî yapısı bakımından bir fermanıdır (Gözler 2000: 24).

Bir kurucu meclis ya da parlamento tarafından hazırlanmayan, padişahın tek yanlı bir işleminden doğmuş olan 1876 metni bir “ *ferman anayasası*”dır. Ayanın ağzından çıkmışçasına kaleme alınan Sened-i İttifak’tan ve padişah adına kaleme alınan Tanzimat ve Islahat Fermanlarından farklı olarak Kanun-ı Esasî kişisel olmayan (objektif) bir dille, yasa ve hukuk diliyle kaleme alınmıştır. Metin, bir anayasaya özgü bölüm ve maddelerden oluşmaktadır (Tanör 1985: 19).

Kanun-ı Esasi, 12 adet bölüm ve 119 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu anayasa, batılı devletlerin anayasaları örnek alınarak ve mahiyet açısından ise Osmanlı İmparatorluğu’nun klasik dönemde kullanılan şer’i ve örfi hukukun düzenlenmelerinden istifade edilerek hazırlanmıştır. Kanun-ı Esasi’yle beraber, Osmanlı İmparatorluğunda ilk kez yasama, yürütme ve yargı güçleri birbirinden ayrılmış ve yeni bir yasal düzenlemeye gidilmiştir. Ancak burada yasama organının padişah’tan tamamen ayrı olduğu söylenemez. Zira anayasada yapılan düzenlemeyle yasama organının padişah’tan bağımsız davranmayacak şekilde ayarlanmıştır. Yürütme organı ise başta padişah olmak üzere Heyet-i Vekile’nin uhdesine verilmiştir. Padişah’tan bağımsız davranmayacak şekilde yapılandırılan yasama işlevi, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan olarak iki ayrı organdan oluşan Meclis-i Umumi’ye havale edilmiştir. Son olarak bu anayasada yargı gücü de mahkemelerin uhdesine bırakılmıştır (Ülker 2013: 106-107). Böylece 1876 yılına kadar mutlak monarşiyle yönetilen ve mutlak gücün padişahın olduğu Osmanlı İmparatorluğunda, padişahın yanında halk, kısmen de olsa, yönetime katılma hakkını elde etmiştir.

Kanun-ı Esasi’de Osmanlı vatandaşlarına temel hak ve özgürlükleri kapsamında birtakım haklar verilmiştir. Bu anayasanın 8. Maddesinde Osmanlı İmparatorluğunun her vatandaşının din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin eşit kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca Kanun-ı Esasi’nin 17. Maddesinde kanun karşısında hem hak bakımından hem de sorumluluklarda eşit olmak suretiyle II. Mahmut tarafından gündeme alınan ve Abdülmecit döneminde fermanlarla sağlanmaya çalışılan “*eşitlik ilkesi*” anayasal alanda ifade edilmiş ve bu çerçevede hukuk devleti anlayışı açısından önemli bir adım atılmıştır (Ünal Özkorkut 2004: 177).

Türkiye’nin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi’de ifade özgürlüğüne ait herhangi bir madde bulunmamaktadır. Bu anayasada ifade özgürlüğünün önemli bir aşaması olan basın özgürlüğü bulunmaktadır, Ancak toplanma ve dernek kurma hakkı gibi hürriyetlerle ilgili herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu duruma rağmen Kanun-ı Esasi’de kişi hürriyeti ve dokunulmazlığı, din ve inanç özgürlüğü, kanunlara uygun olarak ticari alanda, sanatta ve ziraatta ortaklık/şirket oluşturabilme oluşturabilme hakkı, dilekçe verme, eğitim ve öğretim hakkı, devlet memuru olabilme, herkesin imkânları ölçüsünde vergi ödemesi, mal ve mülk teminatı, konut dokunulmazlığı, el koyma ve angarya olmayacağına dair yasak, kanunlara uygun olmayacak şekilde vergi alınmaması, işkence ve her türlü eziyet yasağı, gerek halkları teminat altına alınmıştır. (Ünal Özkorkut 2004: 178).

Kanun-ı Esasi’de demokrasiyle örtüşmeyen iki önemli madde bulunmaktadır. Bunlar, padişahın meclisi kapatma ve sürgün etme yetkileridir. Bu çerçevede, anayasanın en tartışmalı maddeleri arasında yer alan sıkıyönetim ilanı ve padişahın sürgün etme yetkisi 113. maddede yer almaktadır (Tanör 2010: 334). 113. Maddeye göre padişahın, devletin güvenliğini ihlal ettikleri tespit edilen kişileri ülke topraklarından çıkarma yani sürgün etme yetkisi vardır (Tunaya 1985: 33). Anayasanın bu maddesi ile padişah kendi

iktidarına ve düşüncelerine ters düşen kişileri çok kolay bir şekilde sürgün edebilmektedir. Bu da, insan hak ve hürriyeti ile örtüşen bir madde değildir.

Kanun-i Esasi'nin padişahı koruyan ve padişahı güçlü kılan maddelerinden birisi de, padişaha “*kanun hükmünde kararname çıkarma*” hakkının tanınmasıdır. Bunun “*geçici*” olacağı kaydı olmakla birlikte meclis ve kanun işlemez duruma geldiğinde, bunun sürekli bir hak duruma geldiği görülmektedir. Bu kural ile padişah, parlamentodan bağımsız olarak tüm yasama yetkisini de elde etmiş oluyordu (Berkes 2012: 335).

Kanun-i Esasi'de padişahın meclisi kapama yetkisi de bulunmaktadır. Bu kapsamda, II. Abdülhamit 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbini gerekçe göstererek 1878 yılında Mebusan Meclisi'ni kapatmış ve anayasayı etkisiz duruma getirmiştir. Bu dönemde Meclisin kapatılması aydınlar arasında çok ciddi bir biçimde eleştirilmiştir (Oğuz 2014: 44-45). II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı kapatmasıyla demokrasi alanında önemli bir adım olan Kanun-i Esasi 1908 yılına kadar yürürlükten kaldırılmış ve Meclis de etkisiz duruma getirilmiştir.

Yukarıda izah edildiği üzere, Jön Türk hareketinin devamı niteliğinde olan ve ülke sorunlarının çözümünün anayasayı yeniden yürürlüğe konulmasıyla çözüleceğine düşünen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimleriyle anayasanın yeniden yürürlüğe konulması için mücadele başlatılmıştır. 19 yıllık yurt içinde ve dışında yapılan mücadele sonunda Makedonya bölgesinde yaşanan hadiseler sonrasında padişah II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti ikinci defa ilan etmek zorunda kalmış ve Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe girmiştir. Takip eden yıllarda en köklüsü, 21 Ağustos 1909'da olmak üzere, 1876 Anayasası birkaç defa değişikliğe uğramıştır (Özger 2018: 4-5). 1909'da yeniden etkin duruma getirilen Kanun-i Esasi, 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye'nin kabul edildiği tarihte de kullanılmıştır. Zira 1876 Anayasası'nın, 1921 Teşkilatı Esasiye ile çelişmeyen maddeleri 1924 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Kanun-i Esasi'de 1909 yılında çok ciddi değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu değişikliklerin yapılmasındaki temel amaç, padişahın etkinliğini kırmak ve ulusal egemenliği etkin duruma getirmek olmuştur. Bu çerçevede padişaha mecliste anayasaya uyacağına dair yemin etme zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu düzenlemeyle teorik açıdan halk egemenliği padişahın daha etkili duruma getirilmiştir. Bunun yanında padişahın meclis üzerindeki gücü ciddi bir biçimde azaltılmıştır. Önceleri Heyet-i Vükela'nın bütün üyelerini atayabilen padişahın bu yetkisi elinden alınmış ve sadece sadrazamı atama yetkisi kendisine verilmiştir. 1909'da yapılan değişikliklerden birisi de bilhassa padişahın meclisi kapama yetkisi kaldırılmış ve böylelikle meclisin çalışmalarına ara verilmesi önlenmiştir. Bu arada bakanlar padişaha karşı değil, meclise karşı sorumlu tutulmuşlardır. Bu da doğal olarak parlamentoyu daha da güçlendirmiştir. Bu anayasada yapılan asıl önemli düzenlemelerden bir tanesi de yasama ve yürütme arasındaki anlaşmazlıklarda meclis kararı yani yasamanın üstün bir duruma getirilmesidir. 1909 yılındaki anayasa değişikliği, kişi hak ve hürriyetleri anlamında da ciddi düzenlemeler getirmiştir. Örneğin, padişahın anayasal hakkı olan sürgün etme yetkisi ortadan kaldırılmıştır. Bu da, vatandaşlara ülke içinde daha rahat ve özgür davranma hakkını vermiştir (Çalen 2012: 137-138). Bu bağlamda, gerek devlet aygıtının yeniden düzenlenişi gerekse kişi hakları açısından 1909 yılında anayasada yapılan değişiklik ve düzenlemeler, Türkiye'de ilk defa olarak gerçek anlamda parlamenter yani anayasal bir meşruti sistem kurulduğunu ortaya çıkarmaktadır (Tanör 2016: 197). Netice itibarıyla, adı geçen düzenlemeler padişahı ciddi bir biçimde etkisiz duruma getirmiş ve yasama kurumu olan meclise üstünlük sağlamıştır. Bu da, sonraki yıllarda Türkiye'de ulusal egemenliğin daha güçlenmesini sağlamıştır şeklinde düşünülebilir.

1.2. 1921 Teşkilat-ı Esasiye

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından Milli Mücadele hareketi başlatıldıktan sonra, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. İstanbul'un işgal edilmesiyle Meclis-i Mebusan basılmış, çok sayıda milletvekili tutuklanmıştır ve Padişah 6. Mehmet Vahdettin meclisi süresiz olarak tatil etmiştir. Bazı milletvekilleri ise Milli Mücadele'nin merkezi olan Ankara'ya giderek Büyük Millet Meclisi (BMM)'nin çalışmalarına katılmışlardır. Bu süreçte BMM tarafından yeni bir anayasa yapılması için hazırlıklar yapılmış ve söz konusu meburlar da, bu hazırlıkların içinde yer almışlardır. Bu anayasa, yeni kurulacak olan Türk devletinin temel niteliklerini belirleyen ve 20 Ocak 1921 tarihinde BMM'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye'dir (Demir 2000: 60). Olağanüstü bir dönemin ihtiyaçlarını karşılamak ve mevcut iktidar boşluğunu doldurmak amacıyla hazırlanmış olan 1921 Anayasası 24 maddeden oluşmaktadır ve bunların ilk dokuzu devletin dayandığı temel ilkelere yöneliktir (Türkiye'de Anayasalar 2005: 10). 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Osmanlı-Türk anayasacılığında en keskin dönüm noktasıdır. Bu anayasa, kısıtlığını kat kat aşan bir önceye ve bir sonraya sahiptir (Tanör 2016: 225). Ayrıca, söz konusu anayasanın yürürlüğe girmesiyle beraber, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti devletinin hukuki zemini de hazırlanmıştır şeklinde düşünülebilir.

1921 Anayasası'nın temelinde, Mustafa Kemal Paşa tarafından 13 Eylül 1920'de BMM'ye yeni Hükümet programı şeklinde sunulan ve 18 Eylül 1920 tarihinde BMM'de görüşülen konular Halkçılık Beyannamesi'nde yer almaktadır. BMM Anayasa Encümenliği, söz konusu metni 85 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye ile birlikte kabul etmiş ve yürürlüğe almıştır (Narin 2018: 106). Anayasada yer alan bu metin, 1921 Anayasası'nın demokratik yönünün ne kadar ağır bastığını gösteren önemli bir delil şeklinde yorumlanabilir.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından başlatılan Milli Mücadele hareketi, yerel ve ulusal kongrelerden başlayarak gelişen ve sonucunda 23 Nisan 1920'de BMM'nin toplanmasıyla meşruluk ve hukukilik niteliklerine sahip olduğu ortaya çıkmıştı. Milli Mücadele'nin bu özelliği, Türkiye'nin kurtuluşu açısından son derece önemlidir. Ayrıca Milli Mücadele'nin yeni bir anayasa altında sürdürülmek istenmesi, hukuki yapısını daha arttırmıştır (Tanör 2016: 247).

1921 Anayasası'nın iki önemli maddesi egemenlik ve kuvvetler birliğidir. Teşkilat-ı Esasiye'nin birinci maddesinde yer alan "*Egemenlik Kayıtsız Milletindir*" hükmü, Türkiye'de saltanatın yani monarşik rejimin kabul edilmeyeceğinin resmen ilanı demektir. Bunun dışında yasama, yürütme ve yargı yetkileri BMM'nin denetimine bırakılmıştır (Okur 2000: 300; Goloğlu 2006: 89). Bu da, yukarıda izah edildiği üzere kuvvetler birliği anlamına gelmekteydi. Her ne kadar, bu durum günümüz demokrasileri açısından uygun olmasa da; anayasanın hazırlandığı dönemin koşulları bu maddeyi zorunlu hale getirmiştir.

Teşkilat-ı Esasiye, Meclis Hükümet Sistemi'ni öngörmektedir (Gözler 2000: 50). Bu sistem, yukarıda da izah edildiği üzere yasama ve yürütme kuvvetlerinin bir mecliste toplanmasına dayanmaktadır (Özbudun 1985: 475). Bu hükümet biçimine aynı zamanda konvansiyonel sistem adı da verilmektedir (Turhan 1991: 453). Teşkilat-ı Esasiye'nin 3. Maddesinde devletin Meclis tarafından yönetileceği, kanunları yapma yetkisinin meclise ait olduğu ve bu işlerin yürütülmesinde BMM'nin yetkili olduğu vurgulanmıştır (Yazıcı 2011: 236). Bu sistemde bütün güçler parlamentoda toplandığı için, meclis hükümeti parlamenter sistemden ayrılmaktadır (Bakırcı 1994: 33). Bu sistemle alakalı olarak şunu da belirtmek gerekir: Meclis Hükümeti Sistemi, daha çok geçiş dönemlerinde yani devletlerin zor durumda olduğu dönemlerde kullanılır. Aynı şey BMM Hükümeti için de

geçerlidir. Zira Meclis Hükümeti Sistemi, Milli Mücadele Döneminde uygulanmıştır. Bu da, adı geçen dönemde böyle bir sisteme ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkarmaktadır.

1921 Anayasası'nda yasama ve yürütme yetkileri meclise ait olduğundan, her iki görev de meclis başkanı tarafından icra edilmiştir. Esasında Meclis Hükümeti Sistemi'nde devlet başkanlığı makamı bulunmamaktadır. Ancak, BMM tarafından bu duruma özel bir düzenleme getirilmiştir. Şöyle ki, Meclis Başkanı yasamanın başkanlığını Heyet-i Vekile kararlarını onaylayarak yürütmenin doğal başkanlığını da üzerine almıştır (Akin 2012: 605). Buradan anlaşılacağı üzere, BMM anayasada yaptığı hukuki bir çalışmayla yasama ve yürütme yetkisinin her ikisini de kullanarak devlet başkanlık makamı görevini de üstlenmiştir. Böylece bu anayasada güçler birliği etkin duruma getirilmiştir.

1921 Anayasası'nda yerinden yönetim ile ilgili düzenlemelerin olduğu görülmektedir. 23 maddeden oluşan 1921 Anayasası'nın 11 maddesi yerel yönetimlerle ilgilidir ve söz konusu maddelerim altısında yerel yönetimlerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle bu maddelerde nahiye ve benzeri yönetimlerin özerk bir yapılarının olduğu belirtilmiştir. Bu maddelerle vesayetçi anlayıştan uzak, özerk bir yerel yönetim anlayışı benimsenmiştir (Özmen 2012: 175).

Türkiye'nin modernleşmesini ve demokrasi alanında ilerlemesini sağlamak amacıyla 1921 Anayasası'nda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra yerine kurulan Türk devletinin başkenti Ankara yapılmış ve akabinde 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile devletin yeni rejimi belirlenmiş ve devlet başkanlığı makamı oluşturulmuştur. Böylece Cumhuriyet, yönetim biçimi olarak kabul edilmiş ve Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Anayasada yapılan yeni düzenlemeyle Cumhurbaşkanlığı makamı, yürütmenin başı olarak Meclis üyeleri arasından seçilecek ve Cumhurbaşkanı, Hükümeti kurmak için birisini görevlendirecekti. Başbakan da meclis üyeleri arasından Heyet-i Vekile'yi oluşturacak ve Cumhurbaşkanı'na sunacak, Cumhurbaşkanı da bunu Meclisin onayına sunacaktı. Böylece "Meclis Hükümeti" sisteminden biraz uzaklaşmış ve parlamenter sisteme doğru gidilmeye başlanmıştır (Zürcher 2000: 243; Karpas 2010: 129; Kırılmaz vd. 2014: 28). 1921 Anayasası'nda 1923 yılında yapılan değişikliklerden birisi de Türkiye'nin resmi dilinin Türkçe, devlet dininin de İslam olarak kabul edilmesidir (Parla 1991: 17). Her ne kadar yapılan düzenlemelerle devlet başkanlığı ve rejim sorunu halledilmiş olsa da; bu anayasa laik değildir. Anayasa'da yer alan "Devletin Dini İslam'dır" maddesi, buna sebep olmaktadır. Bütün bu veriler ışığında şu söylenebilir: 1921 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşuna öncülük etmesi bağlamında; Türk anayasa tarihinde son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Son olarak, BMM'nin yaptığı ilk anayasa olan 1921 Anayasası, demokratik bir özellik taşıyabilen yapıya sahiptir. Ancak yukarıda da izah edildiği üzere, bu anayasa yürürlüğe konulduğu tarihte Türkiye'deki tek anayasa değildi. Hukuksal olarak düşünülürse o tarihe kadar 1876 Anayasası yürürlükteydi ve hükümleri de uygulanmaktaydı (Mumcu 1986: 383). Öyleyse uygulamada 1921 Anayasası ile çelişmeyen 1876 Kanun-i Esasi maddeleri kullanılmıştır. Her iki anayasa da 1924 Anayasası'nın kabul edilmesine kadar birbirleriyle çatışmayan maddeleri bağlamında yürürlükte kalmıştır.

1.3. 1924 Anayasası

1921 Anayasası, fevkalade şartların ürünü olan eksik ve son derece yetersiz bir metindi. Türkiye için bir geçiş dönemi olan bu sürecin başarıyla bitirilmesinden sonra, devletin temel kuruluşunu, halkın konumunu ve haklarını ortaya çıkarabilecek yeni bir

yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca hem 1876 Anayasası hem de 1921 Anayasası'ndan kaynaklanan iki anayasalı sürecin de ortadan kaldırılması gerekiyordu. Böylece ikinci meclis, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin yeni anayasasını yapmak zorundaydı (Tanör 2016: 290). Bu da, yeni bir Anayasa olan 1924 Anayasası'nı hazırlamayı zorunlu hale getirmiştir.

20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye, Türk anayasa tarihinde kullanılan üçüncü anayasasıdır. Bu yeni Anayasası'nın ilanı ile 1921 Anayasası yürürlükten kaldırılmış ve adı geçen anayasa kullanılmaya başlanmıştır. 1924 Anayasası, 105 asıl madde, bir geçici madde ve altı adet fasıldan oluşmaktadır (BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 58.227.3). Dönem itibarıyla Latin alfabesi kullanılmadığından 1924 Anayasası, Arap alfabesiyle yazılmıştır. Bu arada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden elde edilen verilere göre, bu anayasanın 1934'te Fransızca basımı da yapılmıştır (BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 59.229.8; BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 569.2264.2). 1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle 1921 Teşkilat-ı Esasiye ile birlikte yürürlükte olan 1876 Kanun-i Esasi de yürürlükten tamamen kaldırılmıştır (Ortaylı vd. 2012: 73).

Anayasanın birinci bölümünde Hükümet şekli, devletin resmi dili, başkenti ve milli egemenlik ilkesi yer almaktadır. İkinci bölümde yasamın görevleri, üçüncü bölümde Heyet-i Vekile yani yürütmenin görevleri, beşinci bölümde kamu hakları ve son bölümde ise çeşitli alanlarda farklı konular yer almaktadır (BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 58.227.3/1; Akın 2006: 6). Bu bölümler, 1924 Anayasası'nın 1921 Anayasası'na göre daha kazuistik anayasa¹ olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

1924 Teşkilat-ı Esasiye'de egemenliğin millete ait olduğu ve millet adına bu gücü kullanacak gücün TBMM olduğu belirtilmiştir. Burada da meclis üstünlüğüne vurgu yapılmış ve meclisin en önemli organ olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu duruma göre TBMM'nin üzerinde herhangi bir güç bulunmamaktadır (3. ve 4. maddeler) (Anayurt 2003: 190). Yasama yetkisi gibi yürütme yetkisi de TBMM'ye aittir (5, 6. ve 7. maddeler). Bu da, yukarıda izah edildiği gibi TBMM'nin üstünlüğünü sağlayan hükümdür (Erden 2013: 49). Ancak bu yeni Anayasa'nın 8. Maddesi ile yargı yetkisi bağımsız mahkemelere verilmiştir. 1921 anayasasında mahkemelerle ilgili bir hüküm yoktur ama İstiklal Mahkemelerinin kuruluş yasasıyla birlikte mahkemeler de TBMM'nin yetkileri altına sokulmuştur (Parlar 1991: 19). Teşkilat-ı Esasiye'nin bu hükmü, demokrasi açısından son derece önemlidir. Zira 1921 Anayasası'nda yasama, yürütme ve yargının tamamı TBMM'ye aitti ve güçler birliği egemendi. Her ne kadar yasama ve yürütme yetkileri, 1924 Anayasası'na göre TBMM'ye ait olsa da, yargı yetkisinin bağımsız mahkemelere verilmesi, güçler ayrılığı ilkesine aşamalı olarak geçilmesini sağlaması bakımından ciddi bir adım atılmıştır şeklinde değerlendirilebilir.

Teşkilat-ı Esasiyesi'de temel hak ve özgürlüklere ait hükümler bulunmaktadır. Temel hak ve özgürlükler konusu anayasanın beşinci bölümünde yani kamu hakları kısmında yer almaktadır. Bu anayasada yer alan temel hak ve hürriyetleri teminat altına alan hükümler de mevcuttur (Küçük 2016: 5). Ancak burada söz konusu hakları etkili bir duruma getirebilecek bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu durum, anayasada yer alan yerinden yönetimin ilkesinin varlığı, yasama kurumunun sadece mecliste kurulması, meclisi fesih yetkisinin TBMM'ye verilmesi ve son olarak da Meclis Hükümeti sistemi gibi hükümlerin yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu hükümlerin doğal sonucu olarak kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması zor duruma düşmüş ve mevcut iktidarlar,

---

¹ Kazuistik anayasa: Daha uzun ve teferruatlı hükümler içeren anayasalardır.

bunu kullanarak yargı üzerinde baskı kurmuş ve hakların kullanılmasını engellemişlerdir (Demir 2000: 63). Netice olarak 1924 Anayasası'nda her ne kadar temel hak ve hürriyetler güvence altına alınmak istenmiş olsa da; anayasada mevcut hükümler ve iktidarların uygulamaları, bunun yapılmasını zorlaştırmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra kabul edilen yeni anayasada çoğunlukçu rejim² sistemi bulunmaktadır. TBMM, söz konusu anayasada hâkimiyetin kullanılmasında tek yetkili müessese olarak benimsenmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra yürürlüğe konulan 1924 Anayasası'nda parlamentonun iradesinin sınırlanması düşünülmemiştir. Bundan dolayı da parlamentonun anayasaya uygunluğunu denetleyecek yargısal bir organa yer verilmemiştir.

Zira bu anayasada hak ve özgürlüklerin tek teminatı olarak TBMM yani parlamentodur. 1924 Anayasası daha çok tek partili dönemde etkili olmuştur. 1946 yılına kadar Türkiye'de çok partili hayat olmamıştır (Dinçkol 2015: 339). 1946 yılında DP'nin kurulmasıyla başlayan çok partili dönem, 1924 Anayasası'nın maddelerinden dolayı gecikmeli başlamak zorunda kalmıştır. 1946 yılında anayasada yapılan değişiklikle çok partili hayat mümkün olabilmıştır. Bu çerçevede anayasanın ilanından 1946 yılına kadar yani 22 yıl boyunca tek partili dönemin etkisinde olan anayasa, söz konusu tarihten itibaren tek partinin yani CHP'nin etkisinden kurtulmuştur olarak analiz edilebilir.

1924 Anayasası'nda dönemler ve ihtiyaçlar bağlamında çok sayıda değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu değişiklikler kapsamında 1928 yılında "*Devletin Dini İslam'dır*" maddesi anayasadan çıkarılmıştır. Ayrıca cumhurbaşkanı ve milletvekili yeminlerinden "*vallahi ve billahi*" ifadeleri anayasadan çıkarılmıştır. Böylece laikliğe tam geçiş için önemli bir adım atılmıştır (Ahmad 2006:122; Ertan 2007: 411). Anayasada 1934 yılında yapılan bir diğer değişiklikle kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması olmuştur (Akşam, 6 Ekim 1934, S. 5796: 1; Cumhuriyet, 6 Ekim 1934, S. 3794: 1; Milliyet, 6 Ekim 1934, S. 3171: 1; Haber, 6 Ekim 1934, S. 931: 1). Anayasa'nın 11. Maddesinde yapılan değişiklik şu şekildedir: *30 yaşını doldurmuş kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir* (Kili vd. 1985: 112). Diğer önemli değişiklik ise laiklik ilkesinin anayasaya eklenmesidir (Son Posta, 6 Şubat 1937, S. 2342: 1). Konuyla ilgili olarak 1924 Anayasası'nın 112. Maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: "*Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, milliyetçi, hakçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir* (Kili vd. 1985: 112). Böylece Türkiye Cumhuriyeti Laik bir hukuk devletidir anlayışı egemen duruma getirilmiştir. Bu arada, Laiklik ilkesinin anayasaya eklenmesine ulusal basında ciddi bir biçimde yer verilmiştir (Kili vd. 1985: 111). Konuyla alakalı Son Posta gazetesinde "*Meclis Teşkilat-ı Esasiye'de yapılan tadilatı ittifakla ve alkışlarla kabul etti*", Ulus gazetesinde, "*Anayasamızda değişiklik projesi dün Kamutayda ittifakla ve alkışlarla kabul edildi*" ve son olarak da Ulus Sesi adlı gazetede "*Kamutay Esas Teşkilat Kanunu'ndaki değişiklikleri kabul etti*" (Son Posta, 6 Şubat 1937, Sayı: 2342, s. 1; Ulus, 6 Şubat 1937, Sayı: 5578, s. 1; Ulus Sesi, 6 Şubat 1937, Sayı: 545, s. 1). Şeklindeki başlıkların, söz konusu anayasal değişikliğin ülke genelinde ciddi bir etki uyandırmış olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'deki anayasalar içerisinde 1924 Anayasası'nın diğerlerinden bir farkı bulunmaktadır. Bu da, bahsi geçen anayasanın sadeleştirilmesi yani dilinin Türkçeleştirilmesidir (Eroğul 1994: 137). 10 Ocak 1945 tarihinde yapılan düzenlemelerle anlam ve kapsamında herhangi bir değişikliğe gidilmeksizin anayasa tamamıyla

² Çoğunlukçu Rejim: Bu rejime ya da sisteme mutlak demokrasi de denilmektedir. Mutlak demokrasi de çoğunluğun kararları uygulanır ve bu kararlar mutlakdır (Daha fazla bilgi için bk. Hakyemez 2003: 69-20).

Türkçeleştirilmiştir. Anayasada yapılan bu değişiklikle birlikte, gerek anayasa ve gerekse iç tüzük, bütünüyle 1924'teki şekline getirilmiş ve bakanlık isimleri değiştirilmiş ve sözcüklerin pek çoğu Türkçeleştirilmiş olmasına rağmen bunların yerine Arapça sözcükler konulmuştur (Torun Çelik 2002: 283; Gözler 2000: 73). 7 yıl boyunca yani 1952'ye kadar öz Türkçe ile kullanılan anayasanın dili, adı geçen tarihte yeniden değiştirilmiştir. Böylece yeni 1961 Anayasası'nın kabulüne kadar 1924 Anayasası'nın eski hali yürürlükte kalmıştır.

Esasında 1945 yılında anayasa dilinin Türkleştirilmesi, Atatürk döneminde başlayan dil inkılabının amaçlarına ve Türkçenin sadeleştirilmesi çalışmalarına son derece uygun bir adımdı. Yapılan düzenlemeyle anayasadan Arapça ve Farsça sözcükler çıkarılarak daha sade ve anlaşılır bir anayasa dilinin ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Ancak DP döneminde, bazı DP'li milletvekillerinin itirazlarına rağmen, bu durumdan vazgeçilmiş ve anayasanın dili yeniden 1924 yılındaki haline dönüştürülmüştür. Söz konusu durum, DP'li bazı kişilerin Atatürk döneminde başlatılan ve sonradan devam ettirilen dilde sadeleştirilme çalışmalarına ve Atatürk devrimlerine olumlu bakmadığı şeklinde düşünülebilir.

2. 1961 Anayasası

Anayasalar yapı bakımından kısa, başka bir ifadeyle kelime ekonomisi yapma zorunluluğu olan yazılı metinlerdir. Bazı anayasalarda yer almayan başlangıç bölümü, söz konusu kaidenin biraz dışına çıkabilen, bir anayasanın tarihine, faziletlerine, daimi olmasına ilişkin edebiyatta çok az yer tutabilen kısımdır. Türkiye'de kullanılan her bir anayasanın farklı bir özelliği ve içeriği bulunmaktadır. Örneğin 1961 anayasası yapısı ve muhteviyatı itibarıyla diğer anayasalara göre romantik bir özellik arz etmektedir. 1961 anayasasının bu durumuna rağmen; 1982 Anayasası tamamen metafizik bir özelliğe sahiptir (Parla 1991: 23). Yani yapı, içerik ve anlam bakımından söz konusu iki anayasa birbirinden farklıdır. Yukarıda izah edildiği üzere, bu durum diğer anayasalar için de geçerli olmuştur.

Türkiye'nin dördüncü anayasası olan 1961 Anayasası, 27 Mayıs Askeri Darbesi ve buna sebep olan koşullardan ortaya çıkmıştır. 1960 Askerî Darbesi, Demokrat Parti (DP) iktidarında olmuş ve mevcut iktidar askeri güçler tarafından kanuna uygun olmayan bir biçimde yönetimden uzaklaştırılmıştır. 1876, 1921 ve 1924 Anayasalarından sonra oluşturulan yeni anayasanın yapılmasının nedenlerini ortaya çıkarabilmek için, bu durumun iyi bilinmesi gerekir. Yani yeni bir anayasaya neden ihtiyaç duyulduğunun ortaya çıkarılması için söz konusu sürece yol açan toplumsal ve tarihsel çerçevenin bilinmesi elzemdir (Tanör 1994: 9). Zira 1961 Anayasası 1960 Askerî Darbesi'nin ve bunu ortaya çıkaran koşulların ürünüdür ve bir askeri rejim ortamında hazırlanmıştır (Tanör 2016: 364). Bu bağlamda, ikinci bölümde 1961 Anayasası'nın ortaya çıkış sebepleri, özellikleri ve uygulama alanları üzerinde detaylı bir biçimde durulmuştur.

2.1. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nin Yeni Bir Anayasaya Yapılmasındaki Etkisi

Yukarıda ifade edildiği üzere 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, DP iktidarına karşı yapılmıştır. 1950'de iktidara gelen DP, 1954'te yeniden seçimleri kazandığında; ordu içerisinde bir grup, iktidarı yıkmayı hedeflemiş ve bu nedenle 1955 yılında ilk İhtilal Komitesi kurulmuş ve bu tarihten itibaren de komite üyelerinin sayıları artmıştır. (Emiroğlu 2011: 17). Mevcut iktidara karşı oluşan bu hareket, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar faaliyetlerini sürdürmüş ve halkın oylarıyla yönetime gelen DP'yi silah gücüyle yönetimden düşürmüşlerdir.

Mevcut iktidarı askeri darbeye sona erdiren gelişmelere de kısaca değinmek gerekir. DP, Türk siyasi tarihinde derin izler bırakmış ve ilk dönemlerinde ülkenin gelişimine ciddi katkılar sağlamıştır. Bu durum, 1954 seçimlerinden sonra da devam etmiştir. Ancak 1957 seçimleri öncesinde DP ile muhalefet partileri arasındaki anlaşmazlıklar, söz konusu partilerinin iktidara karşı birlik oluşturmaları ve buna karşın DP'nin de Vatan Cephesi'ni oluşturması, her iki taraf arasında ciddi sorunların oluşmasına yol açmıştır (Uyar 2001: 20-21; Tunç 2017: 56). Vatan Cephesi'nin oluşturulmasından sonra ülke genelinde iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler iyice gerginleşmiştir. Her ne kadar 1957 seçimlerini kazanan parti DP olsa da, milletvekili sayısı bakımından muhalefet partileri DP'den daha güçlü duruma gelmişlerdir (Bulut 2009: 131; Tunç 2017: 261). Bu da, iktidarın muhalefete karşı olan politikalarını daha sertleştirmesine yol açmıştır.

Başta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü olmak üzere, bütün muhalefet partileri DP'yi birçok alanda tenkit etmekteydiler. Bu tenkitlerin temelini iktidarın dış politikası ve ekonomi alanındaki faaliyetleri oluşturmaktaydı. Ayrıca DP'nin basına baskısı, üniversitelerin özerkliğine müdahalesi ve yargı alanına müdahale iddiaları da muhalefetin sert dille eleştirdiği diğer konular arasında yer almaktaydı. Bunlardan dolayı iktidarla muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin son derece gergin olduğu bir ortam olan 1959 yılının nisan ayı sonunda, İsmet İnönü, "Ege Vazife Gezisi" olarak isimlendirdiği ve Kurtuluş Savaşı sırasında ordunun izlediği yolu takip ettiği ve bu şekilde savaşı kazandığı rotanın olduğu yerleri kapsaya bir geziye çıkmıştı. DP'nin ise "Ege Taarruzu" ismini verdiği ve uygun bulmadığı bu gezide İsmet İnönü, Uşak'tan başlayarak Manisa ve İzmir'de birtakım etkinliklerde bulunmayı planlamıştır. Ancak gezinin başladığı ve gezilmesi planlanan yol ile ilgili olarak DP ve CHP taraftarları karşı karşıya gelmiş ve Uşak'ta İsmet İnönü'ye saldırılar olmuştur. Bundan dolayı da başta Uşak olmak üzere İzmir ve Manisa'da istenmeyen olaylar yaşanmıştır. Olaylardan dolayı programını yarıda kesen İsmet İnönü, 4 Mayıs 1959'da İstanbul Topkapı'da da saldırıya uğramıştır (Çakmak 2014: 1239). Bu olaydan sonra 25 Mart 1960'ta, İsmet İnönü'nün CHP'nin il kongresine katılmak üzere gittiği Kayseri Yeşilhisar'da yaşanan olaylar da yer almaktadır. İsmet İnönü'nün Yeşilhisar'a girmesi engellemek istenince, gruplar arasında kavgalar çıkmış ve olayların önü alınamaz bir hale gelmiştir (Aydemir 2011: 388-389). Bu olaylar, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'ne giden süreçteki gelişmeler arasında yer almaktadır.

27 Mayıs Askerî Darbesi'ni hızlandıran olaylardan birisi de DP tarafından 7 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıdır. Adı geçen komisyon, muhalefet ve basının faaliyetlerini soruşturmak amacıyla DP'li milletvekillerinden oluşturulmuştur. Askerî darbeden önce TBMM'de tahkikat komisyonunun kurulması kararından bir gün sonra yani 8 Nisan 1960 tarihinde İstanbul'da ve sonra da Ankara'da üniversite öğrencilerinin öncülüğünde iktidarı protesto etmek amacıyla gösteriler yapılmıştır. İktidarın bu gösterilere karşı tavrı sert olmuş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. DP'lilere göre, göre bu olaylar karanlık eller tarafından organize edilmiş ve öğrenciler sokaklara dökülmüştü. Adnan Menderes, olayların başlamasından sonra 29 Nisan'dan 2 Mayıs 1960'a kadar her gün radyodan vatandaşlara seslenmiş ve olup bitenleri birinci ağızdan anlatmıştır. Daha sonra Batı Anadolu gezisine çıkan Menderes, buralarda da düzenlediği mitinglerde İstanbul ve Ankara'da yaşanan hadiselerle ilgili konuşmalar yapmıştır. Menderes konuşmalarında özellikle, bu protestoların bir üst akıl tarafından organize edildiğini ve tamamen yalan haberlerle insanların kandırıldığını iddia etmiştir (Topçu 2019: 2457). Bu olaylar, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin yapıldığı güne kadar devam etmiş ve

söz konusu olayların bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa askeri bir darbe olayını yaşamıştır.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nin olduğu gün, Türk milleti, radyodan duydukları marşlarla askerin yönetime el koyduğunu öğrenmiştir. Söz konusu darbe, en yüksek albay rütbeli olmak üzere, bir subay grubu tarafından planlanmış ve yapılmıştır. 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin komutanlığını Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından belirlenen Orgeneral Cemal Gürsel yapmıştır. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra darbe yapılmış ve bütün üst düzey DP'li ülke yöneticileri gözaltına alınarak Kara Harp Okuluna götürülmüşlerdir (Çavdar 2013: 85). Böylece darbe süreci tamamlanmış ve ülkede darbeyi yapanlar etkin duruma gelmişlerdir.

Askeri darbeyi planlayıp yapan MBK'dır. Esasında bahsi geçen yapı tesadüfen oluşturulmamış; aksine üzerinde ciddi bir biçimde düşünüldüğü planlandıktan sonra yapılmıştır. İlk isim olarak Milli Kurtuluş Komitesi olarak düşünülmüş, sonra da MBK'da karar kılınmıştır (Aydemir 1993: 443). 1955'te kurulan MBK, bu tarihten itibaren DP'lileri yakın takibe almış ve en nihayetinde 27 Mayıs 1960 tarihinde yaptıkları askeri darbeyle de yönetimi ele geçirmişlerdir.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi neticesi yakalanan bütün DP'liler Yassıada'ya gönderilmişler ve Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılanmışlardır. Adı geçen mahkemede toplamda 592 kişi muhakeme edilmiştir. Bu kişilerin yargılandıkları toplam dava sayısı ise 19'dur. Dava konuları arasında ciddi konular olduğu gibi, "Bebek Davası" ve "Köpek Davası" gibi mahkemenin ciddiyetine uygun olmayan konular da görüşülmüştür. Uzun bir süre devam eden mahkemeler sırasında Yassıada'da tutuklu bulunan sanıklara kötü muamele edildiği ve bu kişilerin aileleriyle bile görüşmelerinin engellendiği iddia edilmiştir. DP'li yargılayan ve tamamen MBK'nın denetiminde olan Yüksek Adalet Divanı'nın yargılamalarının kararları, bugün dahi tartışılmaktadır (Tunç 2020: 371; Topçu vd. 2017: 67).

Askeri darbeden sonra ülke genelinde birçok kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizlerin bertaraf edilmesi için birtakım hukuki ve demokratik düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, 1961 Anayasası oluşturulmuştur. Her ne kadar yeni anayasa, hak ve özgürlükler bağlamında ilerici bir özellik taşıyor olsa da; darbe sonrasında hazırlandığı ve tamamen darbeyi yapanların denetiminde olduğu için bu anayasanın meşruiyeti çoğu zaman tartışılmıştır (Akıncı 2014: 62).

Netice itibarıyla, 27 Mayıs Askeri Darbesi, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in kabulünden itibaren, Türkiye'de görülen ilk darbedir. Esasında 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesine yol açan olaylar, aynı zamanda 1961 Anayasası'nın hazırlanmasının sebepleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nin yapılmasındaki temel sebebin politik kaynaklı olduğu söylenebilir. MBK üyeleri tarafından yapılan darbe neticesi DP'nin iktidarına son verilip yönetime el konulmuştur. İktidarın düşürülmesi neticesi, darbenin başındaki Orgeneral Cemal Gürsel devlet başkanlığına getirilmiştir. MBK, yaptığı askeri darbeye hukukilik kazandırmak amacıyla birtakım faaliyetler yürütmüştür. Bu çerçevede, 1961 Anayasası hazırlamıştır (Dunbay 1961: 157). Yeni anayasanın oluşturulmasıyla 1924 Teşkilat-ı Esasiye ilga edilmiş ve yerine 1961 Anayasası yürürlüğe konulmuştur.

2.2. Yeni Bir Anayasa Oluşturulması Kapsamında 1961 Anayasası

Otuz sekiz üyeli MBK üyeleri tarafında çıkarılan 28 Mayıs 1960 tarih ve 13 sayılı Tebliğ ile yeni anayasanın hazırlanması görevi Rektör Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında

profesörlerden oluşan bir heyete verilmiştir. Daha sonra, geçici bir anayasa düzeni oluşturmak amacıyla 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanun yürürlüğe konulmuştur. 27 Mayıs ara rejimi döneminde 1924 Anayasası'nın yürürlükten kaldırılmayan hükümleri ile birlikte bu kanun uygulanmıştır. MBK tarafından anayasa yapımı amacıyla oluşturulan komisyon tarafından önce bir rapor hazırlanmış, fakat gelen tepkiler üzerine kamuoyunu daha geniş bir çerçevede temsil etmek üzere bir Kurucu Meclis oluşturulması için 1 sayılı Kanuna ek olarak, 157 ve 158 sayılı kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Bu süreçte Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından da bir Anayasa tasarısı hazırlanarak kamuoyuna sunulmuştur. 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunla kurulan Kurucu Meclisin, Mili Birlik Komitesi ile bu kanuna göre oluşturulacak olan Temsilciler Meclisinden meydana gelmesi öngörülmüştür. Kurucu Meclis 6 Ocak 1961 tarihinde göreve başlamıştır. Yasama yetkisi bu Kanunla birlikte Kurucu Meclise geçmiştir. Temsilciler Meclisi tarafından 9 Ocak 1961 tarihinde Anayasa Komisyonu seçilerek göreve başlamıştır. Anayasa Komisyonu Bilim Kurulu tarafından hazırlanan taslağı çalışma belgesi, SBF tarafından hazırlanan tasarısı da yardımcı metin olarak kabul etmiştir.

Yukarıda da izah edildiği üzere, yeni anayasanın hazırlanması ile alakalı iki adet tasarı verilmiştir. Bunlardan birincisi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından hazırlanmışken; diğer tasarı da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesince oluşturulmuştur. Bu nedenle söz konusu tasarılar İstanbul Tasarısı ve Ankara Tasarısı olarak adlandırılmışlardır. İstanbul tasarısı 191 adet maddeden müteşekkil olup; burada genel oy ve siyasi partilere fazla yer verilmemiştir. Burada devlet iktidarı farklı organlar arasında paylaştırılmış ve çok sayıda özerk kurum ya da kurumlar öngörülmüştür. Bu tasarıyla Yürütme organı ciddi şekilde zayıflatılmıştır.

İstanbul Komisyonu tarafından çalışmalar bitirilmeden Ankara Üniversitesi'ne bağlı olan Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü öğretim görevlilerince "*Gereççeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüş*" adlı bir tasarı gündeme getirilmiştir. Ankara tasarısında, İstanbul'daki çalışmadan farklı olarak genel oy prensibi ve siyasal partilere daha fazla önem verilmesi yer almaktadır. Bilhassa yürütme müessesesinin güçlü olmasına itina edilmiştir (Gözler 2000: 81-82). Söz konusu tasarılar üzerinde çalışılmış ve Ankara Üniversitesi tarafından hazırlanan tasarı daha uygun görülmüş ve kabul edilmiştir.

1924 Anayasası'na bir nevi tepki olarak yapılan yeni anayasa, birçok konuyu teferruatlı biçimde ele alan uzun bir metindir. 9 Temmuz 1961 tarihinde halk oylamasına sunulan yeni anayasa, halk tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Ayan 2007: 3). Yeni anayasanın halk oylamasına sunulmuş olması, son derece önemlidir. Zira halk oylamasıyla 1961 Anayasası, gerçek anlamda daha fazla hukuki geçerlilik kazanmıştır şeklinde düşünülebilir.

Yeni bir anayasa hazırlama çalışmaları kapsamında oluşturulan anayasa tasarısı, Meclis Karma Komisyonuna 27 Mayıs 1961 tarihinde gönderilmiş ve burada kontrol edildikten sonra Kurucu Meclis'e gönderilmiştir. Kurucu Meclis tarafından yeni anayasa maddeleri görüşülmüş ve kabul edilerek yeni anayasanın halkoyuna sunulmasına karar verilmiştir (Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 27 Mayıs 1961, C. 2, 15. Birleşim: 107). Adı geçen meclis tarafından kabul edilen ve yeni bir anayasa olarak hazırlanan metnin halk oylamasına sunulmasıyla yeni anayasanın kabul sürecinin ilk aşaması tamamlanmış olunuyordu.

2.3. 1961 Anayasası'nın Kapsamı ve Ele Aldığı Temel Konular

31 Mayıs 1961 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan yeni anayasa altı kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda genel esaslar varken; ikinci kısımda temel hak ve ödevler bulunmaktadır. İkinci kısım dört bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde genel hükümler, ikinci bölümde kişi hak ve ödevleri, üçüncü bölümde sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler ve dördüncü bölümde siyasi hak ve ödevler bulunmaktadır. Anayasanın üçüncü kısmı da üç bölüme ayrılmakta olup, birinci bölümde yasama; ikinci bölümde yürütme ve üçüncü bölümde de yargı yer almaktadır. Dördüncü kısımda çeşitli hükümler, beşinci kısımda geçici hükümler ve son olarak altıncı kısımda da son hükümler bulunmaktadır (Resmi Gazete, 31 Mayıs 1961, S. 10.316: 4201-4214). Anayasanın kısımları bir bütün olarak 1876, 1921 ve 1924 Anayasalarıyla kıyaslandığında 1961 Anayasası'nın daha kapsamlı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

9 Temmuz 1961'de Halk oylamasına sunulan yeni anayasa Tercüman ve Milliyet gazetelerine göre % 65 oy alarak halk tarafından kabul görmüştür (Milliyet, 11 Temmuz 1961, Sayı: 3993; Tercüman, 11 Temmuz 1961, Sayı: 2229). Oylama neticesinde 6 milyon kişi kabul oyu vermişken; 3 milyon kişi de ret oyu vermiştir. Ancak 15 Temmuz 1961 tarihinde yapılan resmi açıklama neticesi oylamanın 61,7 kabul ve % 38,3 de ret oyu vermiştir (Tuğluoğlu 2019: 157). Yani resmi verilerle basının verdiği bilgiler çelişmektedir. Ancak her iki yerde alınan bilgilerde doğru olan şey, kabul oylarının daha fazla olduğudur.

Yukarıda izah edilen durum çerçevesinde halk oylaması neticesinde, 1961 Anayasası, 20 Temmuz 1961 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kabul edilen yeni anayasanın birinci kısmında devletin şekli, Cumhuriyet'in nitelikleri, devletin bütünlüğü, ülkenin resmi dili ve başkenti; yasama, yürütme ve yargı yetkileri; anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı; devlet rejiminin değişmezliği bulunmaktadır. Bu anayasanın ikinci bölümünde özellikle temel hak ve ödevler konusu ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır. Burada temel hakların niteliği ve korunması, temel hakların özü, eşitlik, kişi dokunulmazlığı, özel hayatın korunması, konut dokunulmazlığı, seyahat ve yerleşme hürriyeti, düşünce ve hak hürriyeti, vicdan ve din hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, basın hürriyeti, gazete ve dergi çıkarma hakkı, kitap ve broşür çıkarma hakkı, düzeltme ve cevap hakkı, toplantı hak ve hürriyetleri, toplantı ve gösteri yürüyüş hakkı, dernek kurma hakkı, hakların korunmasıyla ilgili haklar, kişi güvenliği, hak arama hürriyeti ve tabii yargı yolu gibi konular bulunmaktadır (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4642-4643).

1961 Anayasası'nın en kapsamlı kısmı Cumhuriyet'in temel kuruluşuyla ilgili olan kısımdır. Yasama bölümünde Türkiye Büyük Millet Meclisi, İkinci Meclis olan Senato kapsamında Meclislere ait müşterek hükümler ve kanunların yapılması bulunmaktadır. Yürütme bölümünde Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve İdarenin yetkilerinin neler olduğu maddeler halinde sıralanmıştır. Üçüncü bölüm olan Yargı kısmında ise, genel hükümler, Yüksek Mahkemeler (Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Uyuşmazlık Mahkemeleri), Yüksek Hâkimler Kurulu ve Anayasa yer almaktadır. Yukarıda izah edildiği üzere 1961 Anayasası'nın dördüncü bölümünde çeşitli hükümler bulunmaktadır. Çeşitli hükümlerin içerisinde devrim kanunlarının korunması ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Beşinci kısmın geçici hükümler bölümünde ise TBMM'nin seçilmesi ve toplanması, Cumhuriyet Senatosu'nun kurulması, Millet Meclisi'nin toplanması, Cumhurbaşkanlığı seçimi, Bakanlar Kurulu'nun kurulması ve anayasanın kabul ettiği yeni organlar mevcuttur. Son olarak altıncı kısım olan son hükümlerde ise, anayasanın değiştirilmesi, başlangıç ve kenar başlıklar ve Anayasa'nın yürürlüğe girmesi vardır

(Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4644). Söz konusu veriler, yeni anayasanın kapsamın ne kadar geniş olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Yukarıda 1961 Anayasası'nın hangi kısım ve bölümlerden oluştuğu belirtilmişti. Burada ise söz konusu kısım ve bölümlerde kaç maddenin olduğu belirtilecektir. Birinci kısımda Genel Esaslar ile ilgili maddeler vardır. Devletin şekli ve yönetimi biçiminin ele alındığı bu kısımda toplamda 9 madde bulunmaktadır (Madde: 1-9). İkinci kısım olan Temel Hak ve Ödevlerin birinci bölümü olan Genel Hükümlerde 4 madde (Madde: 10-13); ikinci bölüm olan Kişinin Hak ve Ödevlerinde 20 madde (Madde: 14-34); üçüncü bölüm olan Sosyal, İktisadi Haklar ve Ödevlerde 18 madde (Madde: 35-53) ve son bölüm olan Siyasi Haklar ve Ödevlerde 8 madde yer almaktadır (Madde: 54-62). Anayasanın üçüncü kısmı Cumhuriyet'in Temel Organları ile ilgilidir. Yasama bölümü 31 madde (Madde: 63-94), Yürütme bölümü 36 madde (Madde: 95-131) ve Yargı bölümü de 20 maddeden müteşekkildir (Madde: 132-152) (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4641-4653). Anayasanın dördüncü kısmı Mali ve Ekonomik Haklar adını taşır ve sadece 2 maddedir (Madde: 153-154). Beşinci kısım geçici hükümlerdir ve 11 maddeden oluşur. Altıncı kısım son hükümlerle ilgilidir ve 3 maddeden müteşekkildir (Madde: 155-157). Buradan 1961 Anayasası'nın 157 asıl ve 11 de geçici maddelerden oluştuğu, beşinci kısmın en az maddeye sahip olduğu, üçüncü kısmın ise her bakımından daha geniş olduğu anlaşılmaktadır. Esasında beş kısma ayrılan anayasanın en kapsamlı ve en çok maddeye sahip olan yeri ikinci kısımdır.

Anayasanın genel esaslar bağlamında ilk maddesinde ülkenin yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğu belirtilmektedir. İkinci maddede ise, "*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir*" maddesi yer almaktadır" (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4642-4643; Aktaş 2013: 3-4). Burada açık bir biçimde görülebileceği üzere, 1961 Anayasası'nın laiklik ilkesine önem verdiğini ve laik bir hukuk devleti anlayışını savunduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Anayasanın üçüncü maddesinde, "*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmî dil Türkçedir. Başkent Ankara'dır*". Maddeleri yer almaktayken; dördüncü maddesinde "*Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir*" hükmü bulunmaktadır. Bu maddeler 1924 Anayasası'nda da bulunmaktadır (Şimşir 1991: 208; Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, Sayı: 10.859, s. 4642-4643). Yani her iki anayasada da resmi dilin Türkçe ve Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğu belirtilmiştir.

Genel Esaslar bölümünde ve yukarıda kaç maddeden oluştuğu belirtilen Yasama, Yürütme ve Yargı ile ilgili görevler düzenlenmiştir. Buna göre sekizinci maddede, "*Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisininindir. Bu yetki devredilemez*", altıncı maddede "*Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafında» yerine getirilir*" ve yedinci madde de, "*Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerde kullanılır*" (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4642-4643; Kaneti 1994: 33). Böylece 1961 Anayasası'nda Yasama yetkileri parlamentoya ve yürütme yetkileri de Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Yani burada güçler ayrılığı ilkesi kesin olarak uygulanmıştır. Türkiye'de gerçek anlamda güçler ayrılığı ilkesine 1961 Anayasası ile geçilmiştir.

1961 Anayasası'nın sekizinci maddesinde anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı konusu ele alınmış iken; dokuzuncu maddesinde devlet şeklinin değişmezliğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda, sekizinci maddede "*Kanunlar anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağly»*

temel hukuk kurallarıdır”, dokuzuncu madde de ise, “ Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez”. Daha önceki anayasalarda da olduğu gibi 1961 Anayasası’nda da anayasaların üstünlüğüne vurgu yapılmıştır (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4643; Metin 2012: 92;). Bu bağlamda her iki maddeden çok açık bir biçimde görülebileceği üzere, Yeni anayasa ile Türkiye’nin yönetim şeklinin yani rejiminin değiştirilemeyeceği ve anayasa hükümlerinin ne kadar önemli olduğu belirtilmiş ve Türkiye’nin bir hukuk devleti olduğu bilhassa vurgulanmıştır.

2.4. 1961 Anayasası’nda Güçler Ayrılığı İlkesi ile Hak ve Özgürlükler

1961 Anayasası’nda Yasama, Yürütme ve Yargı kesin olarak birbirinden ayrılmıştır. Bu nedenle 1961 Anayasası’nda güçler ayrılığı ilkesi hâkimdir. Bu bağlamda, 1961 Anayasası’nın 63’ten 94. Maddeye kadar olan hükümleri Yasama ile ilgilidir. 63. Maddede, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’ndan kuruludur. Meclisler, anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır”, 64. Maddede, “ Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilânına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindedir” ve 70. Maddede ise, TBMM dışında kurulan ikinci meclis olan Senato ile ilgilidir. Bu maddeye göre, “Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüz elli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen on beş üyeden kuruludur” (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4645-4647; Özgişi 2012: 55). Görüldüğü üzere Kurucu Meclisin çalışmalarıyla hazırlanan 1961 Anayasası’nda iki Meclis bulunmaktadır. Bunlardan birisi TBMM (Millet Meclisi) ve diğeri de Senatodur. Türk Hukuk tarihinde buna benzer olan uygulama 1876 Anayasası’nda vardır. Yani her iki anayasada çift parlamento yer almaktadır.

Anayasa’nın 95. Maddeden başlayarak 131. Maddeye kadar olan kısmı Yürütme ile ilgilidir. Bu Anayasa’ya göre Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’na aittir. 1961 Anayasası’nın 97. Maddesinde Cumhurbaşkanı’nın görev ve yetkileri şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Millet’in birliğini temsil eden Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye’ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayınlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezaları hafifletebilir veya kaldırabilir”. Cumhurbaşkanı gibi Yürütmeden sorumlu olan Bakanlar Kurulu’nun yetkileri ise Anayasa’nın 105. Maddesinde anlatılmaktadır. Bu maddeye, “Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur. Her bakan, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur. Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır”. Bu maddeler bağlamında 1961 Anayasası’nın Parlamenter Sistemi öngördüğü anlaşılmaktadır (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4648-4651; Aldıkaçtı 1968: 35). Her iki maddeden görüleceği üzere Yürütmenin başı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’dur. Bu anayasada Cumhurbaşkanlığı yetkisi az iken; asıl yetkinin Bakanlar Kurulu’na verildiği anlaşılmaktadır.

Anayasanın 132’den 153’e kadar olan maddeleri Güçler Ayrılığı ilkesinin bir diğer erki olan Yargı ile ilgili olandır. 132. Maddede Yargının bağımsızlığı şu şekilde ifade edilmiştir: “ Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna, hukuka ve vicdanî

kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir surette değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez." (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4653). 1961 Anayasası'nın bu maddesi, Yargının bağımsız olduğunu ve Yargı kurumu üzerinde hiçbir gücün olmadığını vurgulamıştır. Bu madde ile aynı zamanda Türkiye'nin bağımsız bir hukuk sistemine sahip olduğu da gösterilmek istenmiştir şeklinde düşünülebilir.

1961 Anayasası'nın 145. Maddesi ile Türkiye'de ilk defa Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bu maddede Anayasa Mahkemesi üyelerinin kimlerden oluştuğu, görev ve yetkilerinin neler olduğu anlatılmıştır. Buna göre Anayasa Mahkemesi'nin üyeleri Yargıtay, Danıştay ve diğer üyelerden oluşmuştur. Mahkemenin görevleri ise, yapılan kanunların TBMM iç tüzüklerine uygun olup olmadığını denetlemek olarak belirtilmiştir (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4652; Özbudun 2012: 11-12). Sonraki dönemlerde bilhassa 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra 20 Eylül 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Esasında 1971'e kadar geçen dönemde de Anayasa Mahkemesi'nde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Ancak 20 Eylül 1971'de yapılan değişiklikler en kapsamlı olanıdır (Armağan 1971: 121).

1961 Anayasası'nda yargıyla ilgili olarak yapılan düzenlemelerden birisi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kurulmasıdır. Konuyla ilgili 1961 Anayasası'nın 141. Maddesi şu şekildedir: " *Askeri Yargıtay, askeri mahkemelerce verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, kanunda gösterilen askerî işlere ait belli dâvalara ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar* (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4651). 1961 Anayasası'ndan önceki anayasalarda olmayan Askeri Yargıtay'ın yeni anayasada bulunması ciddiye alınması gereken bir durumdur. 27 Mayıs Askeri Darbesi'ni yapanların, bu maddeyle askeri yargıyı güçlendirmeye çalıştığı şeklinde düşünülebilir.

1961 Anayasası'nın Temel Hak ve Ödevler olan kısmı son derece uzundur ve bu alanda geniş bir yer tutmaktadır. Söz konusu uzunluğun temel sebebi, yeni anayasanın bir tepki anayasası olarak hazırlanmış olmasıdır. Bu durumdan dolayı 1961 Anayasası, hak ve özgürlükleri kısa ve temel ilkeler halinde değil de; bunları daha teferruatlı bir biçimde vermeyi tercih etmiştir. Bu anayasada, kişi dokunulmazlığı, kişi hak ve hürriyetlerinin devredilemeyeceği ve bunların vazgeçilmez olduğu vurgulanmıştır. Bilhassa kişi haklarının iktidarların takdirine bırakılmayacak kadar değerli olduğu belirtilmiştir. 1961 Anayasası'nda hak ve özgürlüklerle alakalı bulunan bir diğer önemli gelişme de sosyal, ekonomik ve hürriyetler bölümünün bulunmasıdır (Kuzu 1994: 74-75). Bu kısım dikkatle incelendiğinde 1961 Anayasası'nın 1924 Anayasası'na göre çok daha özgürlükçü, insan hak ve özgürlüklerine daha fazla ağırlık verildiği açık bir biçimde görülmektedir.

1961 Anayasası'nın Temel Hak ve Ödevler Kısmı, dört bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm, Temel Haklar adını taşımaktadır. Burada temel hakların niteliği, özü, eşitlik ve yabancıların durumu konusunu ele almaktadır. İkinci bölüm, Kişilerin Hakları ve Ödevleridir. Burada kişi dokunulmazlığı, özel hayatın korunması, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti, seyahat ve yerleşme hürriyeti, düşünce, inanç, hak ve hürriyeti, vicdan ve din hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, basın hürriyeti, gazete ve dergi çıkarma hürriyeti. Bu konuyla alakalı 1961 Anayasası'nda toplamda 53 madde bulunmaktadır

(Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4642; Canikoğlu 2001: 478). Bu bölümde kişilerin dokunulmazlığı ve özel hayatlarının yasal güvenceye alınması dışında, düşünce, inanç, fikir, iletişim konularının da anayasal teminat altına alınması, 1961 Anayasası'nı bir kez daha anlamlı ve değerli kılmaktadır şeklinde düşünülebilir.

1961 Anayasası'nın ikinci kısmın üçüncü bölümünde Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler bulunmaktadır. Burada ailenin korunması, mülkiyet hakkı, çalışma ve sözleşme hürriyeti, iktisadi ve sosyal hayatın düzeni, çalışma hakkı ve ödevi, sosyal güvenlik, sağlık hakkı, öğrenimin sağlanması, kooperatifçiliği geliştirme, tarımın ve çiftçinin korunması, devletin iktisadi ve sosyal ödevleri yer almaktadır. Yani 1961 Anayasası'nda çalışma hakkı konuları ayrıntılı bir biçimde irdelenmiştir (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4643-4644; Eren 2013: 67). Dördüncü bölümde ise, Siyasal Haklar ve Ödevler yer almaktadır. Burada vatandaşlık, seçme ve seçilme hakkı, siyasi partilerle ilgili hükümler, parti kurma hakkı ve partilerin siyasi hayattaki yeri, partilerin uyacakları esaslar, kamu hizmetine girme hakkı, vergi ödevi ve dilekçe hakkı bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, bu anayasada aile hayatının ve özel mülkiyetin kanunlarla devlet teminatına alınması dışında iş hayatı, seçimler ve partilerle ilgili haklar ayrıntılı bir biçimde ele alınmış ve korunmuştur.

2.5. 1961 Anayasası'nın İçerdiği Diğer Hükümler

Anayasanın dördünü kısmı Çeşitli Hükümler adı altında devrim kanunlarının korunması adını taşımaktadır. *"Bununla ilgili 153. Madde şu şekildedir: Bu Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi korunması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden Devrim kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerimin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz"* (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4643-4644). Bu maddeyle Atatürk devrinde yürürlüğe konulan ve temel devrimler olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Şapka Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması, Medeni Kanun ve Türk Harflerinin Kabul Edilmesiyle İlgili Kanunlar güvence altına alınmış ve bunların korunacağı bir kez daha belirtilmiştir.

1961 Anayasası ile sendika kurma hakkı güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede, konuyla ilgili anayasa maddesi şu şekildedir: *"Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir. Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz"* (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4643-4644). Böylece yeni anayasanın sendikalar maddesinin yürürlüğe girmesiyle 1950'lerde belli bir hareketlilik kazanmış olan sendikal faaliyetler, anayasada belirlenmiş olan grev hakkının hukuki düzenleme kazanması için grevler, eylemler, mitingler ve lobi faaliyetlerinde bulunma hakkını elde etmişlerdir.

1961 Anayasası ile birlikte Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Konuyla ilgili 145. Madde şu şekildedir: *"Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; Mahkemenin çalışma tarzı ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı içtüzükle düzenlenir. Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla baktığı dâvalar dışındaki işleri, dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırır"* (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4643-4652). 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinde bir yıl sonra yani 1962'de Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemeye başlamıştır (Teziç 1986: 23). Anayasa Mahkemesi, milletvekilleri tarafından yapılan kanunların Anayasa'ya uygun

olup olmadığını denetleme, anayasaya aykırı davranan kişileri Yüce Divan sıfatıyla yargılama, siyasi partilerin kapatılıp kapatılmayacağına dair karar verme vs. gibi görevleri olmuştur. Yeni anayasayla kurulan Anayasa Mahkemesi'nin varlığı, ülkede hukuk devleti anlayışını etkili kılmak için ciddi bir etken oluşturduğu söylenebilir. Zira bu yolla Hükümet, Anayasal denetim altına alınmıştır. Bu da, Hükümetin çalışmalarının denetlenmesini kolaylaştırmıştır şeklinde düşünülebilir.

1961 Anayasası ile üniversiteler ilk defa anayasal düzlemde tanımlanmıştır. Bu yasada, 1946 Reformu'nun üniversitelere sağladığı idari özerklik, "üniversiteler kendi seçtikleri organlar tarafından yönetilir" ve "üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir" ifadeleriyle anayasal güvence altına alınmıştır (Özcan vd. 2016: 33). Konuyla ilgili olarak Anayasa'nın 120. Maddesi şu şekildedir: "Üniversiteler, ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idarî özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir; özel kanuna göre kurulmuş devlet Üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4652). Sonuç olarak, 1961 Anayasası'nın, üniversite özerkliği ve akademik özgürlükleri yerinde kararlarla tahsis ettiğine yönelik genel bir fikir birliği mevcuttur. Söz konusu durum, üniversitelere hem bilimsel hem de yönetsel özgürlük sağlamak açısından son derece önemlidir şeklinde analiz edilebilir.

1961 Anayasası'nın 121. Maddesi ile "Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir" şeklindeki hüküm ile bu alanda bir tekel tesis ettiği kabul edilmiştir (İçel 1975: 121). Böylece kurulduğu dönemden itibaren devletin tekelinde olan radyo ve televizyon istasyonları özerk bir yapı elde ederek daha bağımsız ve baskı olmadan çalışmaya devam etmiştir. Ancak bu durum fazla sürmemiş ve 1971 Muhtırasından sonra yapılan düzenlemeyle, söz konusu kurumun özerkliği ciddi bir biçimde ortadan kaldırılmıştır.

2.6. 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın Karşılaştırılması

1924 ile 1961 Anayasalarının milliyetçilik ile ilgili maddeleri birbirinden farklıdır. 1924 Anayasası milliyetçi devlet ifadesini kullanırken; 1961 Anayasası Türk milliyetçiliği ibaresini kullanır. Konuyla ilgili 1924 Anayasası'nın 2. maddesi, "Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Devletçi, laik ve devrimcidir" (Kili vd. 1985: 111); iken 1961 Anayasası'nın maddesi şu şekildedir: "Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan; "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti; Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alır" (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4641). Her ne kadar her iki anayasada da milliyetçilik kavramı var iken; iki anayasanın milliyetçiliği farklı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

1924 ve 1961 Anayasaları rejim olarak Cumhuriyeti yani ulusal egemenliği temel alır. Her iki anayasa da, egemenliğin millete ait olduğunu kabul eder. Konuyla ilgili 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın birinci maddeleri şu şekildedir: " Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4641). Ancak her iki anayasada yasama, yürütme ve yargıyla alakalı farklı bir bakış açısı bulunmaktadır. 1924 Anayasası, yumuşatılmış güçler birliği ilkesini kabul ederken; 1961 Anayasası'nda güçler

ayrılığı ilkesi vardır. Bu bağlamda, 1924 Anayasası'nda yargı hariç yasama ve yürütme TBMM'ye ait iken; 1961'de yasama, yürütme ve yargı güçleri farklı erklere verilmiştir.

Başta 1924 Anayasası olmak üzere diğer anayasalarda geçmeyen hukuk devleti ibaresi, 1961 Anayasası'nda kesin olarak geçmektedir. Konuyla ilgili olarak 1961 Anayasası'nın 2. Maddesi şu şekildedir: “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir*” (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4641). Bu durum, 1961 Anayasası'na ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu anayasayla Mustafa Kemal Atatürk devrinden beri yapılmaya çalışılan hukuk devleti anlayışı Türkiye'ye getirilmiş olunuyordu. Ayrıca yukarıda izah edildiği üzere, Türkiye'de parlamento tarafından çıkarılan yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla ilk defa, 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bu özellik, daha önceki anayasalarda yer almamaktadır.

1924 Anayasası'nda tek bir meclis varken; 1961 Anayasası'nda çift meclis anlayışı bulunmaktadır. Bu durum 1961 Anayasası'nın 63. Maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur*” (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4645). 1924 gibi 1921 Anayasası'nda tek meclis vardır. Ancak 1961 Anayasası, bu yönüyle Kanun-i Esasi'ye benzemektedir. 1876 Kanun-i Esasi'de de Meclisi-i Mebusan ve Meclis-i Ayan olmak üzere iki adet parlamento vardır.

1924 ve 1961 Anayasaları arasındaki en büyük farklılıklardan birisi şüphesiz ki temel hak ve özgürlükler konusundadır. 1924 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler konusuna hiç girilmemiş, bir anayasa mahkemesi oluşturulmamış ve yargının bağımsızlığı tam olarak tesis edilememiştir. Bu da, 1924 Anayasası'nın eleştirilen yönleridir. Oysa 1961 Anayasası'nda temel hak ve özgürlükler ile ilgili bir kısım oluşturulmuş ve burada söz konusu konular ayrıntılı bir biçimde irdelenmiştir (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4642). Ayrıca bu anayasada sosyal hak ve ödevle konusu da düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bu da, 1961 Anayasası'nı diğer anayasalardan ayıran en önemli özellik olarak bilinmektedir.

Yukarıda izah edildiği üzere, 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası arasındaki önemli farklılıklardan birisi sosyal devlet ilkesidir. Bu çerçevede, 1961 Anayasası'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne kazandırdığı en önemli nitelikler arasında sosyallik gelmektedir. Aslında yeni Türk devletinin kuruluşundan sosyal politikalara önem vermeye çalışılmıştı. Ancak bunun anayasaya girmesi 1961 Anayasası ile olmuştur. Anayasanın gösterdiği sosyal adalet hedefi, kişilere ve gruplara tanımış olduğu sosyal haklar, devlete yüklemiş olduğu sosyal ödevler ve bir yenilik olarak getirilen kalkınma planları, sosyal devlet ilkesinin gereklilikleri arasında gösterilebilir (Tanör 2016: 390). Bu durum, anayasanın 10, 16 ve 41. Maddelerinde şu şekilde belirtilmiştir: “*Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar. “ Herkes, dilediği yerde yerleşme hürriyetine sahiptir; bu hürriyet, ancak millî güvenliği sağlama salgın hastalıkları önleme, kamu mallarını koruma, sosyal, iktisadî ve tarımsal gelişmeyi gerçekleştirme zorunluğuyla ve kanunla sınırlanabilir”. “ iktisadi ve sosyal hayat adaletli olarak tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir”* (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, S. 10.859: 4641-4645). Diğer maddelerde bu durum ayrıntılı olarak

anlatılmış ve sosyal devletin bir gereği olarak başta sendika kurma, dernek kurma, sendikalara üye olma vs. olmak üzere kişilere çok sayıda haklar tanınmıştır.

2.7. 1961 Anayasası'nda Yapılan Düzenlemeler

Türkiye'de 12 Mart 1971 tarihinde Genel Kurmay Başkanlığı tarafından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra verilmiş ve Hükümet istifaya zorlanmıştır (Sunay 2010: 153). Bu muhtıradan sonra 1961 Anayasası'nda birtakım değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır. Birçok alanda düzenlemeyi öngören değişiklikler 22 Eylül 1971 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

1924 Teşkilat-ı Esasi'ye de ve 1961 Anayasası'nın ilk halinde bulunmayan bakanlara kanun hükmünde karar verme yetkisi, 1971 yılında yapılan düzenlemeyle 1961 Anayasası'na eklenmiştir (Özbudun 1985: 227). Bu konuyla alakalı olarak 1961 Anayasası'nın 64. Maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: “ *Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunla, belli konularda, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarmak yetkisi verebilir. Yetki veren kanunda, çıkarılacak kararnamelerin amacı, kapsamı ve ilkeleriyle bu yetkiyi kullanma süresinin ve yürürlükten kaldırılacak kanun hükümlerinin açıkça gösterilmesi ve kanun hükmünde kararnamede de yetkinin hangi kanunla verilmiş olduğunun belirtilmesi lâzımdır*” (Resmi Gazete, 22 Eylül 1971, S. 13964: 517).

1961 Anayasası'nın ilk halinde üniversitelerin özerkliği ile ilgili maddeler bulunmaktadır. 12 Mart Muhtırasından sonra yapılan düzenleme ile üniversitelerin özerkliği ciddi bir biçimde kısıtlanmıştır (Feyzioğlu 1981: 129). Özellikle bu konuyu ele alan anayasanın 120. Maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: “ *Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur, üniversiteler, özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversite özerkliği, bu maddede 'belirtilen hükümler içinde uygulanır ve bu özerklik, üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmaz. Üniversiteler, Devletin gözetimi ve denetimi altında, kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir, özel kanuna göre kurulan Devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır*” (Resmi Gazete, 22 Eylül 1971, S. 13964: 519). Son düzenlemeyle üniversitelerin muhtariyeti yani özerkliği kaldırılmış ve üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığının denetimine bırakılmıştır.

1961 Anayasası'nda yapılan en önemli değişiklik devlet memurlarına verilen sendika hakkının kaldırılmasıdır. Konuyla ilgili anayasanın 119. Maddesi şu şekildedir: “ *Memurlar ve Kamu iktisadi Teşebbüslerinin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânla kanunla sağlanmış olanların merkez kurullunda görev alanlar, siyasi partilere ve sendikalara üye olamazlar. Memurlar ve Kamu iktisadi Teşebbüsle rinde çalışanlar, görevlerini yerine getirirken, vatandaşlar arasında, siyasi kanaatlerinden dolayı her hangi bir ayırım yapamazlar. Bu esaslara aykırılık hareketleri mahkeme hükmüyle sabit olanlar, kamu hizmetinden temelli çıkarılır. İşçi niteliği taşımayan kamu hizmetlilerinin meslekî menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacını güden kuruluşlara bağlı olacakları hükümler kanunla düzenlenir*” (Resmi Gazete, 22 Eylül 1971, S. 13964: 518). Esasında 1961 Anayasası ile güvence altına alınan ve kişi hak ve hürriyetleri bağlamında son derece önemli bir durum arz eden memurların sendika haklarının kaldırılması demokrasi açısından son derece olumsuz bir durum olarak değerlendirilmelidir.

1973 yılında anayasada yapılan düzenlemeyle Askeri Yüksek Mahkemesi denetiminde Milli Güvenlik Kurulu kurulmuştur. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulduğuna ve bunun anayasaya eklendiğine dair 11 Temmuz 1973 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Konuyla ilgili anayasa maddesi şu şekildedir: “ *Devletin ülkesi ve*

milleti ile bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur. Ancak, Sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır” (Resmi Gazete, 11 Temmuz 1973, S. 14591: 782).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde demokratikleşme çabaları kapsamında 1876 yılında ilk anayasa olan Kanun-i Esasi kabul edilmiş ve böylece Türkiye'de adı geçen tarihten başlayarak günümüze kadar devam eden anayasal süreç başlatılmıştır. Türkiye'de 1876'dan 1982'ye kadar toplamda beş farklı anayasa kullanılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'de dönemlere ve durumlara bağlı olarak bağlı olarak anayasa değişikliklerine gidilmiş ve bu da yukarıda izah edildiği üzere birbirinden farklı anayasaların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. 1961 Anayasası da, söz konusu durum bağlamında değerlendirilmelidir.

1961 Anayasası'nın hazırlanmasından önce Türkiye'de 27 Mayıs 1960 tarihinde bir askeri darbe yaşanmıştır. 1960 Askerî Darbesi'ni yapanlar, 1924 Anayasası'nı ilga ederek yerine 1961 Anayasası'nı oluşturmuşlardır. Esasında 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni yapan MBK, söz konusu anayasayı yaptıkları darbeye hukuki zemin oluşturmuşlardır. Tıpkı 1980 Askeri Darbesi'ni yapanların 1982 Anayasası'nı oluşturmaları gibi. Bu çerçevede, Türkiye'de 1961'den itibaren darbeler neticesi hazırlanmış olan iki anayasa mevcuttur.

1961 Anayasası'nın hazırlanması ile alakalı olarak Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Hukuk Fakülteleri tarafından farklı tasarılar hazırlanmış ve söz konusu tasarılar MBK üyeleri tarafından incelenmiştir. İki üniversite tarafından hazırlanan anayasa tasarılarından Ankara Üniversitesi'ninki daha uygun bulunmuş ve üzerine eklemeler yapılarak yeni anayasa ortaya çıkarılmıştır. Bu anayasa, TBMM tarafından halk oylamasına sunulmuş ve seçime katılan halkın % 61'i bu anayasaya kabul oyu vermiştir. Söz konusu halk oylamasından sonra 20 Temmuz 1961'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası, Türkiye'de halkoylamasına sunulan ilk anayasa olması bakımından önem taşımaktadır.

1961 Anayasası'nda Yasama, Yürütme ve Yargı görevleri ayrıntılı bir biçimde işlenmiş ve Güçler Ayrılığı ilkesi kesin olarak kabul edilmiştir. 1921 Anayasası'nda tam bir şekilde uygulanan güçler birliği ilkesi, 1924 Anayasası'nda Yasama ve Yürütme yetkileri TBMM'de bırakılmış iken; yargı yetkisi bağımsız mahkemelere bırakılmıştır. Yani 1924 Anayasası'nda güçler birliği ilkesi biraz daha yumuşatılmıştır. Her ne kadar anayasada yapılan değişikliklerle güçler ayrılığı için ortam hazırlanmış olsa da; güçler ayrılığına tam olarak geçilememiştir. Ancak bu durum, 1961 Anayasası'nda tam olarak ayrılmış ve gerçek anlamda güçler ayrılığına geçilmiştir. Bu çerçevede, 1961 Anayasası'nda yapılan düzenlemeyle Yasama yetkisi TBMM'ye, yürütme gücü Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na ve son olarak da yargı yetkisi bağımsız mahkemelerin denetimine bırakılmıştır. Bu da, modern demokrasiler için gerekli olan güçler ayrılığının Türkiye'de uygulanmaya başladığı açık bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'deki beş anayasa içerisinde iki tanesi çift parlamentolu yönetimi öngörmektedir. Bunlar 1876 ve 1961 anayasalarıdır. 1961 Anayasası'nda Millet Meclisi ve Senato olmak üzere iki adet meclis vardır. Millet Meclisi yani TBMM üyeleri seçimle belirlenirken; senaton üyelerinin bir kısmı halkın oylarıyla bir kısmı da Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bu durum, 1982 Anayasası'na kadar devam etmiştir. 1982 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle çift parlamentolu sistemden vazgeçilmiş ve yeniden tek

meclise geçilmiştir. Bu anlamda 1961'den 1982'ye kadar geçen 21 yıllık süreçte yönetimde iki parlamento etkili olmuştur.

1924 ile 1961 Anayasaları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan birisi milliyetçilik ile ilgilidir. 1924 Anayasası milliyetçi devlet ifadesini kullanırken; 1961 Anayasası Türk milliyetçiliği ibaresini kullanır. Yani her iki anayasada milliyetçilik kavramı var iken; iki anayasanın milliyetçiliği farklı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. 1924 ve 1961 Anayasaları rejim olarak Cumhuriyeti yani ulusal egemenliği temel alır. Her iki anayasa da, egemenliğin millete ait olduğunu kabul eder. Ancak adı geçen anayasalarda yasama, yürütme ve yargıyla alakalı farklı bir bakış açısı bulunmaktadır. 1924 Anayasası, yumuşatılmış güçler birliği ilkesini kabul ederken; 1961 Anayasası'nda güçler ayrılığı ilkesi vardır.

1876, 1921 ve 1924 Anayasalarında geçmeyen hukuk devleti anlayışı, 1961 Anayasası'nda geçmektedir. Bu durum, 1961 Anayasası'na ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu anayasa ile Mustafa Kemal Atatürk devrinden beri yapılmaya çalışılan hukuk devleti anlayışı Türkiye'ye getirilmiş oluyordu. Zira 1876 yılından beri Anayasalarla yönetilen ve hukukun etkin bir duruma getirilmeye çalışıldığı Türkiye'de gerçek anlamda hukuk devleti ilkesi, 1961 Anayasası'yla etkin duruma getirilebilmiştir. Bunun dışında, Türkiye'de parlamento tarafından çıkarılan yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla ilk defa, 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bu özellik, daha önceki anayasalarda yer almamaktadır.

Yukarıda izah edildiği üzere, Türkiye'deki anayasalardan 1921 ve 1924 Anayasalarında tek meclis anlayışı vardır. 1961 Anayasası'nda ise çift meclis öngörülmektedir. 1961 Anayasası, bu yönüyle Kanun-i Esasi'ye benzemektedir. 1876 Kanun-i Esasi'de de Meclisi-i Mebusan ve Meclisi-i Ayan olmak üzere iki adet parlamento vardır. 1961 Anayasası'ndaki bu özellik 1982 Anayasası ile ortadan kaldırılmış ve yeniden tek parlamentolu sürece geçilmiştir.

1876, 1921 ve 1924 Anayasalarında farklı olarak, 1961 Anayasası'nda kişi hak ve hürriyetleri daha fazla yer tutmuştur. Türkiye'de gerçek anlamda hak ve özgürlükler konusunu ele alan ve ayrıntılı bir biçimde irdeleyen 1961 Anayasası olmuştur. Bu anayasada kişi hak ve özgürlükleri bağlamında, halka çok sayıda haklar tanınmıştır. Türkiye'de hak, özgürlük ve eşitlikler bağlamında en özgürlükçü anayasa, 1961 Anayasası'dır. Bu bağlamda, 1961 Anayasası Türk demokrasi tarihinde en özgürlükçü anayasa olarak bilinmektedir.

Diğer anayasalardan farklı olarak 1961 Anayasasında sosyal devlet ilkesi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, 1961 Anayasası'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne kazandırdığı en önemli nitelikler arasında sosyallik gelmektedir. Esasında Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşundan sosyal politikalara önem verilmeye çalışılmıştı. Ancak bunun anayasaya girmesi 1961 Anayasası ile olmuştur. Anayasanın gösterdiği sosyal adalet hedefi, kişilere ve gruplara tanıdığı sosyal haklar, devlete yüklemiş olduğu sosyal ödevler ve bir yenilik olarak getirilen kalkınma planları, sosyal devlet ilkesinin gereklilikleri arasında gösterilebilir.

1961 Anayasası'nda özellikle de 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra birtakım değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, Bakanlar Kurulu'na gerekli durumlarda Kanun Hükmünde Kararname (KHK) yetkisi verilmiş ve üniversitelerin özerkliği ciddi oranda zayıflatılmıştır. Bunun yanında memurların sendikalaşmasını engellemek amacıyla memurların sendikalara üye olma olmaları tamamen yasaklanmıştır.

Ayrıca yapılan anayasal değişikliklerle ülke yönetiminde ordunun etkinliği artırılmış ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kurulmuştur. Böylece söz konusu anayasal değişikliklerle, kişi hak ve hürriyetleri ciddi bir biçimde sınırlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (çev. Sedat Cem Karadeli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AKAÜNDÜZ, A. (1986). *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- AKIN, F. (2006). "1924 Anayasasının Modernleşme Açısından Anlamı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8/3:1-12.
- AKIN, R. (2012). "1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Hukuk Tarihimizdeki Önemi". *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*. (ed. Fethi Gedikli). İstanbul: 599-605.
- AKINCI, A. (2014). "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. IX/1: 55-71.
- AKŞİN, S. (1997). *Türkiye'nin Yakın Tarihi I*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları.
- AKTAŞ, H. E. (2013). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının Din ve İnanç Hürriyeti Açısından Demokratik Bazı Ülkelerin Anayasalarıyla Karşılaştırılması". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. XVII/3-4: 1-25.
- ALDIKAÇTI, O. (1968). "1961 Anayasasında Devlet Başkanı ve Kararnamelerinin İmzalanması". *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*. I/2: 30-46.
- ARASLI, U. (2015). *Anayasa Mahkemesi İptal Kararları Açısından Anayasal Temel İlke ve Kavramlar*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- ARMAĞAN, S. (1971). "1961 Anayasasının Son Değişikliğinden Sonra Anayasa Mahkemesi". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. XXXVII/1-4: 121-134.
- AYAN, S. (2007). Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. VIII/2: 1-24.
- AYDEMİR, Ş. S. (1993). *Menderes'in Dramı (1899-1960)*. 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDEMİR, Ş. S. (2011). *II. Adam*. III. Cilt. 19. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- BAKIRCI, F. (1994). "Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem, Meclis Hükümeti Sistemlerinin Karşılaştırılması ve Türkiye Örneği". *TBMM Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi*. Ankara.
- BERKES, N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (hızl. Ahmet Kuyaş) 19. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BULUT, S. (2009). "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu". *Akademik Bakış Dergisi*. II/4: 125-145.

- CANIKOĞLU, M. D. (2001). "Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız". *DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Birsal Armağanı*. İzmir: DEÜ Yayınları: 461-494.
- ÇAKMAK, F. (2014). "Cumhuriyet Halk Partisi'nin "Ege Vazife Gezisi" ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları". *Turkish Studies*. IX/10: 1239-1258.
- ÇALEN, M. K. (2012). "1909 Kanun-i Esasi Tadilatı". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. II/4: 129-140.
- ÇAVDAR, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*. 5. Baskı. Ankara: İmge Yayınevi.
- ÇİMEN, H. - S. BAKAN (2019). "Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritiği". *Birey ve Toplum Dergisi*. IX/17: 121-156.
- DEMİR, F. (2000). "Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri". *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan*. (hzl. Zafer Gören). İzmir: DEÜ Yayınları.
- DİNÇKOL, B. (2015). "1924 Anayasası Döneminde Siyasal Muhalefet". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. XXI/2: 339-353.
- DUNBAY, S. (2016). "1961 Anayasası Perspektifinden Parlamenter Bağışlıklar". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 124: 153-182.
- EKŞİ, Ö. (2005). (ed.). *Türkiye'de Anayasalar*. Ankara: TBMM Yayınları.
- EMİROĞLU, A. (2011). "27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi". *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*. I/1: 13-27.
- ERDEN, Ö. (2013). "Ziya Gökalp'in 1924 Anayasası İle İlgili Çalışmaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XXIX/85: 47-72.
- ERDOĞAN, M. (2012). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. 8. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- EREN, B. (2013). "Anayasal Çerçeve Türkiye'de Çalışma Hakkı". *Çalışma Dünyası Dergisi*. I/2: 66-84.
- EROĞUL, C. (1994). "Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi". *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. XLIX-3/4: 119-148.
- ERTAN, T. F. (2007). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. XXXIX: 409-423.
- FEYZİOĞLU, B. (1981). "Üniversite Özerkliği". *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*. 28: 127-133.
- GOLOĞLU, M. (2006). *Milli Mücadele Tarihi IV Cumhuriyete Doğru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- GÖZLER, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- HAKYEMEZ, Y. Ş. (2003). "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. II/4: 69-92.
- İÇEL, K. (1975). "Türkiye'de Radyo-Televizyon Rejimi". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. XLI/3-4: 121-144.

- KANETİ, S. (1994). "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Yasama Yetkisi ile Yürütmenin Düzenleme Yetkisinin Sınırları". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. LIV/1-4: 33-44.
- KARPAT, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KIRILMAZ, H. - S. KIRILMAZ KILIÇ (2014). "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Yönetimi: Anayasal Sistem, Yönetim Yapısı, Bürokrasi ve Reform Uygulamalar". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XL: 25-44.
- KİLİ, S. - A. Ş. GÖZÜBÜYÜK (1985). *Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifaktan Günümüze*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KUZU, B. (1994). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının İnsan Hakları Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. LIV/1-4: 71-101.
- KÜÇÜK, A. (2016). "1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler". *Liberal Düşünce Dergisi*. LXXXII: 5-54.
- LEWİS, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (çev. Metin Kıratlı). 5. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- METİN, Y. (2012). "Anayasal Demokrasi İçinde Anayasa Mahkemesinin Konumu". *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. II/1: 92.
- MUMCU, A. (1986). "1924 Anayasası". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 2: 383-400 .
- NARİN, S. (2018). "1921 Anayasasının Genel Özellikleri Bağlamında Yer Yönünden Yerinden Yönetimler ve Siyasal Özerkliğin Reddi". *İzmir Barosu Dergisi*. LXXIX: 79-110.
- OĞUZ, A. (2015). "Birinci Meşrutiyet Meclisi'nin Kapatılmasının Sonuçları Üzerine". *Nevşehir Baro Dergisi*: 41-68.
- OKUR, M. (2000). "Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu". *Atatürk Dergisi*. III/1: 289-304.
- ORTAYLI, İ. - İ. KÜÇÜKKAYA (2012). *Cumhuriyetin İlk Yüzyılı (1923 - 2023)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖZGER, Y. (2018). "İkinci Meşrutiyet Döneminde İktidarın Yeni Sembolü Olarak Hazırlanan Kanun-i Esasi Madalyası". *Tarih Okulu Dergisi*. XI/35: 1-19.
- ÖZKAN, H. - D. ÖZCAN (2016). "Üniversite-Toplum, Devlet, Piyasa/Sermaye İlişkileri Bağlamında Üniversite Özerkliği". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. VI/1: 31-40.
- ÖZKAYA, Y. (1987). "Birinci Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Hakkında Ortaya Konulan Görüşler ve Parlamento Usulü Hakkında Bir Layiha". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. XXXI-1/2: 397-415.
- ÖZBUDUN, E. (1985). "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Niteliği". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. I/2: 475-504.
- ÖZBUDUN, E. (2012). "Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri". *Liberal Düşünce Dergisi*. XVII/68: 5-18.
- ÖZBUDUN, E. (1985). "1961 ve 1982 Anayasalarında Kanun Hükmünde Kararnameler". *Anayasa Yargısı*. AYM. 2: 227-238

- ÖZGİŞİ, T. (2012). *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*. Ankara: TBMM Basımevi.
- ÖZMEN, A. (2012). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasalarda Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri". *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*. II/2: 171-175.
- PARLA, T. (1991). *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SUNAY, C. (2010). *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*. Ankara: Orion Yayınları.
- ŞİMŞİR, B. N. (1991). "Ankara'nın Başkent Oluşu". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. VII/20: 189-122.
- TANÖR, B. (1994). *İki Anayasa 1961-1982*. 3. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.
- TANÖR, B. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. 26. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TANÖR, B. (1985). "1876 Kanun-ı Esasîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. I. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEZİÇ, E. (1986). "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Esas Açısından Denetimi". *Anayasa Yargısı*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları. 2: 21-38.
- TOPÇU, İ. - S. A. TOPÇU, (2017). "Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı". *Akademik Bakış Dergisi*. LXI: 59-80.
- TOPÇU, İ. (2019). "Adnan Menderes'in Gözünden İstanbul ve Ankara Olayları". *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. VI/42: 2458-2469.
- TORUN ÇELİK, E. (2002). *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- TUĞLUOĞLU, F. (2019). "1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı". *Akademik Bakış Dergisi*. XII/24: 135-162.
- TUNAYA, T. Z. (1985). "1876 Kanun-ı Esasîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. I. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TUNÇ, B. (2020). "Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Nüzhet Unat'ın Siyasi Hayatı ve Yassıada Mahkemelerindeki Yargılanma Süreci (1954-1961)". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. XVII/66: 365-384.
- TUNÇ, B. (2017). "Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Dönemi Uygulamalarından Vatan Cephesinin Sakarya'daki Yansımaları". *Current Resarch Social Sciences*. III/3: 155-169.
- TUNÇ, B. (2017). "Milletvekili Genel Seçimlerinde Demokrat Parti'nin Kocaeli'ndeki Seçim Faaliyetleri (1950-1957)". *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. VII/1: 250-264.
- TURHAN, M. (1991). "Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. XLVI/1: 453-463.
- URAN, P. (2016). "Anayasaların Başlangıç Kısımları". *Journal of Istanbul University Law Faculty*. LXXXIII/1: 223-248.

- UYAR, H. (2001). *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi*. İstanbul: Büke Yayınları.
- ÜLKER, İ. (2013). "Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-i Esasi'deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. XXI/2: 101-124.
- ÜNAL ÖZKORKUT, N. (2004). "1876 Anayasasının Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.V/1: 173-184.
- YAMAÇ, M. (2014). "İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasi)". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. III/5: 54-68.
- YAZICI, S. - F. YAZICI (2011). "Tarihsellik ve Kuramsallık Arasında: 1921 ve 1924 Anayasalarında Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Tartışması". *Bilig Dergisi*. 59: 235-254.
- ZÜRCHER, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (çev. Yasemin Saner Gönen). 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arşiv Belgeleri

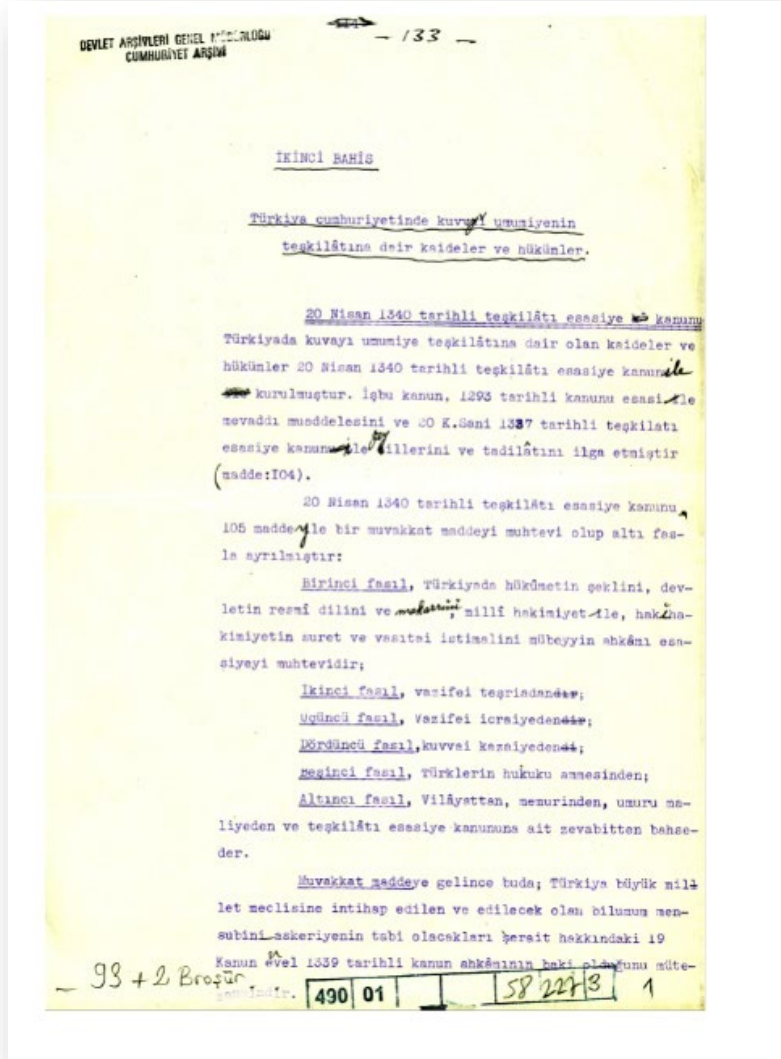
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 58.227.3.
- Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 58.227.3/1.
- Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 59.229.8.
- Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 569.2264.2.

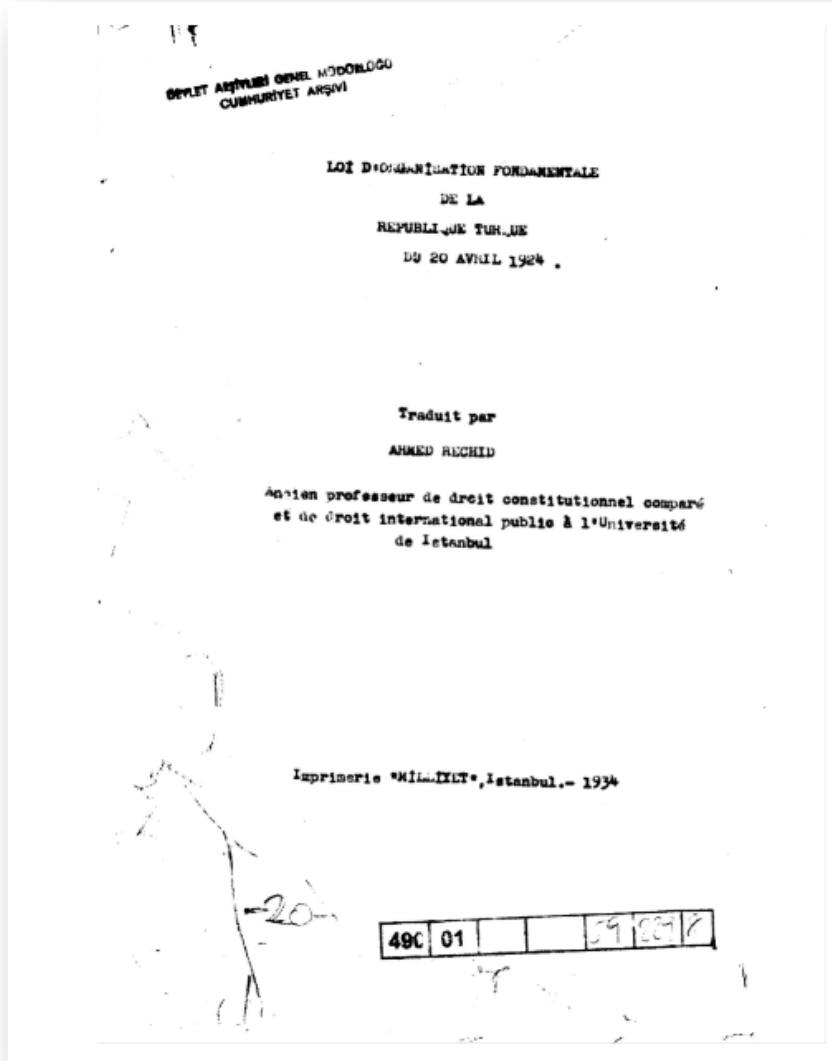
Gazeteler

- Akşam* (1934.10.06). S. 5796: 1.
- Cumhuriyet* (1934.10.06). S. 3794: 1.
- Milliyet* (1934.10.06). S. 3171: 1.
- Haber* (1934.10.06). S. 931: 1.
- Son Posta* (1937.01.06). S. 2342: 1.
- Kurucu Meclis Tutanak Dergisi* (1961.05.27) C. 2, 15. Birleşim: 107.
- Resmi Gazete* (1961.05.31). S. 10.316: 4201-4214.
- Resmi Gazete* (1961.07.20). S. 10.859: 4641-4653.
- Resmi Gazete* (1971.09.22). S. 13964: 517-519.
- Resmi Gazete* (1973.07.11). S. 14591: 782.
- Ulus* (1937.02.06) S. 5578: 1.
- Ulus Sesi* (1937.02.06) S. 545: 1

EKLER

EK 1: 1924 Teşkilat-ı Esasiye Hakkındaki Görüşme Zabıtları

EK 2: 1924 Anayasası'nın Fransızca Olan Metnin Kapağı

**T. C.
KURUCU MECLİSİ
TUTANAK DERGİSİ**

On beşinci Birleşim

27 . 5 . 1961 Cumartesi

İçindekiler

	Sayfa
1. — Geçen tutanak özeti	108
2. — Görüşülen işler	109
1. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın açık oya sunulması	109,111 :113
3. — Söylevler	109,110
1. — Kurucu Meclis Başkanı Kâzım Orbay'ın, Anayasanın Kurucu Meclisçe kabulü münasebetiyle söylevi	109:110
2. — Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in, Anayasanın Kurucu Meclisçe kabulü münasebetiyle söylevi	110

EK 3: Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt:2, 15. Birleşim, (27 Mayıs 1961).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Halk Oylamasına Sunulmasına Dair Meclis Görüşmeleri

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1966 - 1969

İçere ve yayımları için
Baskıhanesi Karşıyaka ve Mithatpaşa
Devlet Baskıhanesi
Mithatpaşa

31 MAYIS 1961
ÇARŞAMBA

Sayı : 10816

HALK OYLARINA SUNULACAK TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

Konul tarihi : 27/5/1961

BASLANGIÇ

Tariki boyuna bağlanıp yapışık hak ve hürriyetleri için savayışık

Metin:
Anayasa ve hukuk dışı tutan ve devletinle ilgili meşru hakları koruyarak
belirli bir şekilde karşı devletinle ilgili hakları koruyarak 27 Mayıs 1960
Devletini yapan Türk Milleti;

İhtiyaçları, hakları, ırkçılık ve taaddüt ortak, bilhassa bir
halkın halinde, millî şuur ve fikirler stratejisi içinde toplanıp ve ulusalizmi,
dışarıya salınmış sınırlama ve hakları sınırlı şerhler için şerhler olarak millî
halkın ruhu içinde bulmuş çözümlerini aynı isim Türk Milletiyle ilgili olarak
bu ve (tam olarak ve);

«Tartışık Sult. Cihanlık Sult. İslamın, Millî Mükaddes ruhunun,
millî ahenkçilik, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam güvenle sınırlı
olacak;

İnsan hak ve hürriyetlerini, Millî devrimlerin, sosyal adildir, fer-
dis ve toplumsal huzur ve refahını geliştirilmesini ve teminat altına
almayı sağlamak için demokratik hukuk devletine Millî hukuk ve
sosyal temelleri kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu
Anayasa kabul ve ilan ve emri, emri teminat ve haklarını güvence
altında ve imzalarında yer alması için, İhtiyaçları, hakları ve hakları
açık evrakların uyarak belirlenmesi amaçlı eder.

BİRİNCİ KISIM

Genel esaslar

- I. Devletin
peşki.
II. Cumhuriyet-
te eşitlik-
te ve
III. İhtiyaçları-
hukuk dışı-
hukuk dışı.
- MADDE 1 — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.
MADDE 2 — Türkiye Cumhuriyeti, insan hakları-
na ve başlangıçta belirlenen temel hakları sayarsın,
MEB, demokrasinin, Millî ve sosyal bir hukuk devletidir.
MADDE 3 — Türkiye Devleti, ilahî ve sınırlıdır
bilhassa bir sınırlıdır.
Kuvvet dışı Tutarlıdır.
Bağımsız Ahenkçilerdir.

IV. Eşitlik.
MADDE 4 — Eşitlikte hakları şerhler Türk
Milletidir.
Millet, ahenkçilik, Anayasamın koyduğu esas-
lara göre, yetkili organlar şerhler tutar.
Eşitlikte belirlenmiş, hiçbir şekilde belli bir
kısım, sosyal ve sosyal hakları tutar. Herkes
sosyal organ, başlangıçta Anayasamın sınırlı bir dev-
let yetkili tutar.

V. Yasama
yetkisi.
VI. Yürütme
yetkisi.

MADDE 5 — Yasama yetkisi Türkiye Milleti
MEB tarafından tutulur. Bu yetki devredilemez.
MADDE 6 — Yürütme yetkisi, kanunlar gereği-
ninde, Cumhurbaşkanına ve Bakanlar Kuruluna
yetkili tutulur.

VII. Yargı yetkisi.
VIII. Anayasamın
kuvveti ve bağlan-
ması.

MADDE 7 — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına
başlangıçta mahkemeler tarafından tutulur.
MADDE 8 — Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.
Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı
organlarını, diğer mahkemeleri ve başlangıçta başlangıçta
temel hakları tutar.

IX. Devlet peşki-
hukuk dışı-
hukuk dışı.

MADDE 9 — Devlet peşki Cumhuriyet sınırlı
hakkında Anayasa hükümleri değiştirilmesini ve değiştiril-
mesini belli eder.

İKİNCİ KISIM

Temel haklar ve ödevler

İHTİLAZ BÖLÜMÜ

Genel Mükaddesler

- I. Temel hak-
ları ve ödev-
leri.
II. Temel hak-
ları ve ödev-
leri.
- MADDE 10 — Herkes, Millîyetine bağlı, dokunul-
maz, devredilemez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetleri
sınırlıdır.
Devlet, kişiyi temel hak ve hürriyetleri, fer-
dis, sosyal adildir ve hukuk devleti ile ilgili bağ-
lanarak sınırlı sınırlıdır; insanın maddi ve sosyal
hayatını geliştirme için gerekli şartları tutar.
MADDE 11 — Temel hak ve hürriyetleri, Anaya-
saya aykırı ve ruhuna uygun olarak sınırlı sınırlıdır.

EK 4: 1961 Anayasası'nın 31 Mayıs 1961'de Halk Oylamasına
Sunulan Metnin Birinci Sayfası

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336 - 1920

İdare ve yasa işleri için
Başbakanlık Neşriyat ve Müdeveemat
Genel Müdürlüğüne
müracaat olunur

20 TEMMUZ 1961
PERŞEMBE

Sayı : 10859

KANUN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

Kanun No : 334

Kabul tarihi : 9/7/1961

BAŞLANGIÇ

Tarihî boyunca buğumuz yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;

Bütün fertlerini, kadere, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ilkeliler etrafında toplayan ve millîyetini, dünya milletleri ailesinin en değerli üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yitirmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden ilham alarak ve;

«Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» ilkesinin, Millî Mücadele ruhusunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;

II. Cumhuriyetin nitelikleri. MADDE 2 — Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirlenen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dil, başkent. MADDE 3 — Türkiye Devleti, birleşik ve bölünmez bir bütündür. Resmî dil Türkçedir. Başkent Ankara'dır.

IV. Egemenlik. MADDE 4 — Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindedir.

Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, sınıma veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.

V. Yasama yetkisi. MADDE 5 — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdi ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle korumak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllüğünde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve faziletle şükûk evlâtlarının uyanık beklentiğine emanet eder.

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli.

MADDE 1 — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

VI. Yürütme görevi. MADDE 6 — Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkan ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.

VII. Yargı yetkisi. MADDE 7 — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

VIII. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı. MADDE 8 — Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

IX. Devlet şeklinin değişmezliği. MADDE 9 — Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

EK 5: 1961 Anayasası'nın 20 Temmuz 1961'de Resmi Gazete'de

Yayınlanan Halinin Birinci Sayfası

EK 6: Akşam Gazetesi,

6 Ekim 1934 Kadınlara Seçilme Hakkının Verilmesi Üzerine Seçimlerin Yenilenmesine Karar Verilmesi

EK 7: Milliyet Gazetesi,
11 Temmuz 1961, Anayasa'nın Halk Oylamasına Sunulmasının Sonucu

EK 8: Tercüman Gazetesi,
11 Temmuz 1961, Anayasa'nın Halk Oylamasına Sunulmasının Sonucu

EK 9: Cumhuriyet gazetesi,

6 Aralık 1934, Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi